

**GÖTEBORGS
ETNOGRAFISKA MUSEUM**

**ÅRSTRYCK
1971**

Omslagsbilden: Musikant. Bronsfigur från ashanti, Ghana. H. 5,6 cm. Saml. 71.11.8.
An Ashanti musician. Bronze figure, Ghana, W.Africa. H.5.6 cm. Coll. 71.11.8.

**GÖTEBORGS
ETNOGRAFISKA MUSEUM
ÅRSTRYCK 1971**

ETHNOGRAPHICAL MUSEUM, GOTHENBURG, SWEDEN

Annual Report for 1971

Innehåll/Contents

S. HENRY WASSÉN	<i>Berättelse för 1971</i>	3—27
S. HENRY WASSÉN	<i>Postcolumbiska förändringar av vissa religiösa begrepp hos cunaindianerna i Panama</i>	29—34
R. T. ZUIDEMA	<i>Meaning in Nazca Art. Iconographic relationships between Inca-, Huari-, and Nazca cultures in Southern Peru</i>	35—54

Editor: S. Henry Wassén

ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
GÖTEBORG 1972

BERÄTTELSE FÖR 1971

Som en automatisk följd av de många utredningarna under 1970, om vilka berättades i förra årstrycket, har 1971 blivit ett sammanträdenas år. Särskilt gäller detta hösten, då remissvaren skulle lämnas från Etnografiska Museets råd och arbetsgrupp samt från museikollegiet på den vid styrelsesammanträde den 1 sept. mottagna »Rapport över fullgjort uppdrag med förslag till långsiktsplan och kortsiktigt handlingsprogram från Museistyrelsens projektledningsgrupp 1971».

I berättelse för 1970 nämndes att beslutsprocessen om medlemmarna i GEM:s råd ej var klar ännu vid årsskiftet till 1971. Det skulle dröja till den 5 maj innan listan var färdig och slutgiltiga val verkställda av museistyrelsen. Efter en avsägelse av fil. lic. Rune Jungen och ett fyllnadsval efter honom, och sedan rådet till sin ordförande utsett styrelseledamoten Gunnar Lindblad, kom listan över medlemmarna i *Etnografiska Museets råd* att få följande utseende för mandatperioden 1971–1973:

Docent, med. dr *Alf Björnberg*, redaktör *Ilse Essle*, ombudsman *Roy Gustavsson*, skolinspektör *Gunnar Lindblad* (ordförande), fru *Irma Nääs*, ämneslärare *Bertil Rugarn*, biblioteksråd *Folke Ström* och överbibliotekarie *Herbert Tigerschiöld*. Kanslichefen äger närvara vid museirådets sammanträde, och museichefen är föredragande.

Till de tidigare medlemmarna av Etnografiska Museets råd bankdirektör Åke Särnblom och direktör Claes Uggle har museichefen brevledes framfört museets tack för flerårigt intresserat arbete och deltagande. Detta varma tack upprepas nu i tryck.

Etnografiska Museets råd har under 1971 sammanträtt tre gånger, den 18 okt., 1 nov. och 29 nov. Koncentrationen till hösten förklaras särskilt av utarbetandet av remissvaret på *Rapport* etc. från projektledningsgruppen 1971. Remisstiden hade efter hand utsträckts från 11 nov. 1971 till 15 jan. 1972. Från rådet kunde expediering av dess svar till museistyrelsen ske den 29 nov. 1971. Till detta remissvar hade fogats särskilda yttranden av biblioteksrådet Folke Ström och museichefen. Beträffande det av projektledningsgruppen föreslagna Samhällsmuseet, vari Etnografiska Museet skulle integreras tillsammans med vissa andra museienheter hade delade meningar rått i rådet, och ledamöterna Björnberg, Lindblad, Ström, Tiger-

schöld och museichefen hade uttryckt stor tveksamhet med en särskild motivering i remissvaret. Härtill bifogades ovannämnda särskilda yttranden av museichefen och ledamoten Folke Ström, den senare representant i rådet för Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle.

Arbetsgruppen vid Göteborgs Etnografiska Museum bestående av museitekniker Evert Berndtsson, t.f. museiintendent Gun Hellqvist, museilektor Josef Lagergren, sekreterare Eva Svanteson och museichefen hade under hösten ett flertal sammanträden för diskussion om innehållet i Rapporten. Gruppen hade tagit fasta på projektledningsgruppens ord om att »det etnografiska museet intar en särställning med samlingar av uteslutande internationell karaktär» och kunde i sitt remissvar av den 30 dec. 1971 icke acceptera, uppgående i ett förslaget samhällsmuseum samt förordade ett statligt huvudmannaskap. Betr. förslagen planeringsorganisation måste museichefen hänvisa till den ställning han tagit i museikollegiets remissvar och detsamma gäller organisationsplanen. Medlemmen av arbetsgruppen hr E. Berndtsson fogade till remissvaret en särskild promemoria om utbildningsfrågorna för personalen, ett viktigt problem, som under gångna år i mycket helt förbisetts vid stadens museer.

Vad beträffar *museikollegiets* remissvar förelåg vid kollegiets sammanträde den 4 jan. 1972 ett reviderat förslag utarbetat av museicheferna Lili Kaelas (GAM), Allan T. Nilson (GHM), Göran Axel-Nilsson (RKM), Bengt Hubendick (GNM), S. Henry Wassén (GEM) samt museiföreståndarna Erik Hemlin och Åke Åberg. Kollegiet beslöt att som eget yttrande överlämna detta förslag till museistyrelsen. Ledamöterna Berndtsson, Rinsell och Schånberg reserverade sig enligt protokollet »bl.a. mot yttrandets principiella ställningstagande till planeringsorganisation och samverkansmodell», varför de kom att bifoga en reservation. Museikollegiets ordförande, kansli-chef Hans Ekholm, som aktivt deltagit i utarbetandet av projektledningsgruppens Rapport etc. lät till protokollet anteckna »att han inte hade någon erinran mot att yttrande avgavs i frågan, men att han inte önskade ta ställning till yttrandets innehåll». Så långt med denna för framtiden och GEM:s vänner jorden runt bevarande historieskrivning av ödesmättade sammanträdesmånader i museets långa historia. Fortsättning följer, som det brukar heta.

Den 7 jan. 1971 hade museistyrelsen ordnat ett informationsmöte, varvid de museala representanterna kunde framlägga kortfattade synpunkter på de brännande problemen för resp. museer. För GEM:s del hade museichefen utarbetat en stencilerad skrivelse, som upplästes och fördelades till de närvarande. Senare på året, den 25 maj avlade kommunalrådet Bertil Hansson (för Kommunalrådsområde I) ett långt och intresserat besök vid museet,

där han och hans sekreterare under inspektionen genom samtal med olika personalrepresentanter kunde bilda sig en egen uppfattning om museet, dess roll och dess problem, ej minst de lokala. Till ledning för besökaren hade av museichefen utarbetats en »P.M. betr. arbetsgång, planer och önskemål för de angelägnaste magasineringsproblemen samt behövlig upp- rustning». Denna handling daterad den 19 maj överlämnades i kopia till ordf. i museistyrelsen fru Ingrid Sjöstrand, till ordföranden i Etnografiska Museets råd skolinspektör Gunnar Lindblad samt till kanslichefen och be- rörd personal vid GEM.

Under senare delen av november 1971 utarbetade Arbetsgruppen vid Göteborgs Etnografiska Museum under ordförandeskap av museichefen svaren på den av museistyrelsen begärda utredningen »Långtidsplanering 1973-1977».

Detaljuträkningarna för de många formulärens ifyllande och utskrifterna skedde genom försorg av gruppmedlemmarna Evert Berndtsson, Gun Hell- qvist och Eva Svanteson. Vid expedieringen av handlingarna den 1 dec. 1971 påpekades skriftligt av museichefen att »stora förändringar av bas- utställningar kan givetvis bara ske, om GEM stannar kvar i Ostindiska huset; om *icke* kommer vi att satsa på tillfälliga utställningar».

FÖREMÅLSSTATISTIK

Under 1971 har totalt 340 katalognummer registrerats, enligt följande:

Gåvor:

Nordamerika	1 föremål	
Mexico och Centralamerika	152 föremål	
Sydamerika	49 föremål	
Totalt Amerika	202 föremål	202
Afrika	39 föremål	
Oceanien	8 föremål	
Asien	1 föremål	
Lappland (samekultur)	1 föremål	49
Totalt gåvor		251

Köp:

Nordamerika	1 föremål	
Mexico	2 föremål	
Sydamerika	27 föremål	
Totalt Amerika	30 föremål	30

Afrika	51 föremål	51
Oceanien	6 föremål	6
	Totalt köp	87
Inkatalogisering av äldre omärkta objekt		2
	Ökning	340 föremål

Till alla vänliga givare av föremål liksom för gåvor till referensbiblioteket och de olika arkiven framföres härmed ett hjärtligt tack.

NYFÖRVÄRV

Amerika

Nordamerika. Under vistelse i zuñireservatet i New Mexico 1969 kom direktör Per-Axel Atterbom, Kungsbacka, att förvärva bl.a. ett typiskt läderbälte med silverspänne och beslag av samma metall, s.k. conchas. Under ett besök i museets utställning Hopi och Navaho kom hr Atterbom att överlämna bältet som gåva, och vi har tacksamt inregistrerat detta förvärv som ett typiskt prov på zuñiindianskt arbete (71.20.1.).

Genom köp har ett arkeologiskt lerkärl från Mimbres i New Mexicos Mimbrenño Valley kunnat införlivas som ett elegant prov på en keramisk vara tillverkad av i gränsområdet mellan U.S.A. och Mexico på 900-talet e.Kr. boende indianer (fig. 1, 71.34.1).

Mexico och Centralamerika. Säljaren som offererade nyssnämnda skål från Mimbres erbjöd även två intressanta föremål från Mexicos fornkulturer, vilka samtidigt inköptes. Det är fråga om hittills icke representerade arkeologiska objekt, en s.k. *palma* av sten med fjäderskulptur (71.34.2, fig. 2) från totonakisk kultur i Vera Cruz med datering till 600-talet e.Kr., och ett rikt och komplicerat i relief dekorerat fat eller grund skål av sten, ävenledes från Vera Cruz (71.34.3). Enligt en amerikansk expert härstammar denna stenskal troligen från klassisk tid och ursprungligen gränsområdet mellan Oaxaca-Guerrero.

Övriga förvärv från detta område är rent etnografiska, och utgöres av gåvor. Fröken Margit Josephson, Göteborg, har skänkt en regnkappa av bast av den typ som användes på landsbygden i vissa delar av Mexico (71.27.1). Vår kära vän i Guatemala, Mrs. Lilly de Jongh Osborne, har åter hedrat oss med betydande gåvor. Först erhöll vi samlingen 71.9.1–147 bestående av olika kärl och föremål, som använts vid festmåltider hos den infödda befolkningen i El Salvador. Senare följde tre textila föremål och en negativmålad kalebasskål från Guatemala (71.18.1–4).

Fig. 1. Dekoren i rödbrunt på insidan av en arkeologisk lerskål från Mimbres-kultur, New Mexico, U.S.A. 71.34.1. Diam. 21 cm. 900-talet e.Kr. — *Interior red-brown design of a white painted bowl from the Mimbres, Mimbrenño Valley, New Mexico. Coll. 71.34.1. Diam. 21 cm., height 10 cm. Dated to the 10th century A.D. The picture is that of a fish or a bird having a feather at the tip of each wing and one at the tip of the beak.*

Sydamerika. Inalles 76 föremål utgör ökningen för Sydamerikas del. Flera av katalognumren består av etnobotaniskt intressanta prover, som skaffats av museichefen, men som ej närmare redovisas i detta sammanhang (saml. 71.2.1–2, 71.35.1–2 och 71.36.1).

Av de övriga förvärven är två samlingar arkeologiska, de andra etnografiska.

Under vistelse i Argentina kom professorn i pediatrik patologi vid Karolinska Institutet med. dr Björn Ivemark, Stockholm, i förbindelse med en

Fig. 2. En s.k. *palma* av sten med fjäderskulptur. H. 59 cm. 71.34.2. Vera Cruz, Mexico. Totonakisk kultur, 600-talet e.Kr. — *A Totonac so-called palma from Vera Cruz, Mexico, in the shape of a group of feathers. This stone specimen has a notch cut out on the under side, supposedly to be worn in a belt during a ceremonial football game. It is of the 7th century A.D. H. 59 cm. Coll. 71.34.2.*

pater Brea i Sierra de la Ventana, Argentina. Denne pater insamlade arkeologiska stenskrapor, spetsfragment o.d. i Santa Cruz, och av materialet har prof. Ivemark haft vänligheten skänka oss en samling 71.8.1–7.

Ett typiskt och intressant lerkärl från Chancay, Peru, (71.6.1), har kunnat köpas direkt från samlaren.

Kompletteringar av samlingarna från cunastammen i Panama är alltid intressanta genom museets specialisering på denna grupp och dess kultur. Genom förmedling av direktör Sven-Olov Fahlgren i Panama har det varit möjligt att från gamle cunavännen Guillermo Hayans förvärva en samling *mola*-textilier, en hel kvinnoblus och 15 enkla *mola*-exemplar (71.13.1–16). I detta fallet var det förutom motivfloran intressant, att indianen noggrant antecknat namnen på de kvinnor i San Blas som tillverkat dessa plagg. Där möter också en flora av personnamn numera av spansk typ, ehuru dessa indianskor såsom Elvira López, Loid Martínez, Teodolinda Fabrega,

Rosalbina Edman, Laura Merry, etc. säkerligen även har rent indianska namn.

Under delar av 1969–70 låg journalist Monica Zak och seglade med sällskap skutan Fernando i Karibiska havet med täta strandhugg på San Blaskusten, en färd som hon skildrat i boken »Havets indianer» (Stockholm 1971). Hon blev genom det arbete etnografer från Göteborg utfört hos cunastammen intresserad av folket, och begagnade sin tid till att även samla och göra anteckningar om föremålen. Vi har genom detta kunnat köpa en dokumenterad *mola*-samling (71.22.1–10) samt såsom gåva från fröken Zak erhålla föremål använda huvudsakligen som indianmediciner och dessutom ytterligare *mola*-plagg (71.23.1–29).

Som ett komplement till en tidigare av makarna Edith och Jay Louthian i New York köpt etnografisk samling från östra Peru har de under 1971 som gåva överlämnat fyra välkomna föremål från jivaro och undergrupper till dessa indianer som maina och achual, alla i nordöstra Peru (71.4.1–4).

Ett mycket välkommet föremål från Sydamerika är det snusrör (71.16.1) från matsigenka i sydöstra Peru, vilket överlämnats av chefen för Museum f. Völkerkunde i Basel, Dr. Gerhard Baer. Föremålet som insamlats av honom under etnografiskt fältarbete hos nämnda stam 1969 har tillverkats av ben från en skogshöna. Jämte andra föremål från matsigenka har denna typ av snusrör beskrivits av Dr. Baer i hans vetenskapliga sammanställning i *Jahresbericht des Basler Museum* för år 1969. Just denna typ av snusrör hade vi icke tidigare i museet (fig. 3).

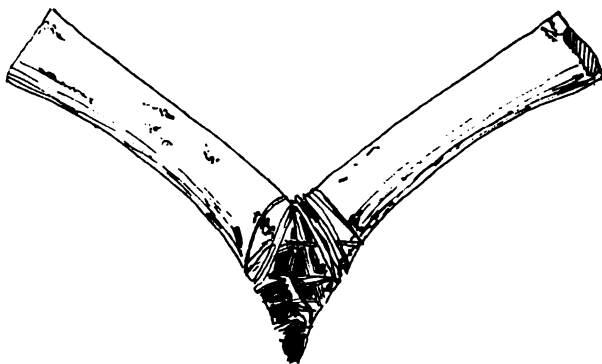

Fig. 3. V-format snusrör från ben av en skogshöna. 1:1. Från matsigenka-indianer, sydöstra Peru. 71.16.1. — *Snuff tube of bird bones from the Matsigenka, S.E. Peru. Nat. size. Coll. 71.16.1.*

Afrika

Av de 39 gåvoföremålen från Afrika svarar vår ambassadör Hans Sköld i Monrovia, Liberia, för ej mindre än 37, ett överväldigande bevis på älskvärd generositet och god samlarhjälp, för vilket Göteborgs Etnografiska Museum framför ett värdsamt tack även i detta sammanhang. I ett flertal sändningar har vi fått figurer, masker, metallarbeten o.d. från en rad västafrikanska stammar. Här kan nämnas baulé på Elefenbenskusten med en kvinnofigur (71.10.1), loma i norra Liberia med masker (71.11.1-2), benin i Nigeria med bronsgjutningar av olika typer (71.11.3-13), dan på gränsen mellan Elfenbenskusten och Liberia med masker (71.14.3-4), baulé eller en undergrupp med masken 71.14.5, senufo, Elfenbenskusten, med skulptur av en sittande kvinna (71.15.1 a-b), mandingo, Guinea, och bambara, Mali (träskulpturer, 71.15.4-5), guro, Elfenbenskusten med masker (71.28.2 och 71.31.4), samt temne, Sierra Leone, med masken (71.31.5) för att nu endast göra ett axplock. Från baulé kommer även ett par fotbjällror av mässing (71.15.6-7), från gola i Liberia bronsringar i *cire perdue*-teknik, vilka anses ha magisk kraft och figurerar i klanmyterna (71.31.2-3). En beninplatta av brons är ingalunda antik, men genom motivet av intresse. Det visar en härskare, oba, som leds av två tjänare. Obans fötter har omvandlats till ett par utskott, och framställningen torde syfta på en legend om en oba som levde på 1700-talet och offrades i floden för att under svår torka ta kontakt med flodguden. Den gjutning vi erhållit (71.31.1) skall ha haft en förebild i obans palats (fig. 4).

Av annat etnografiskt intresse är ett bra exemplar av ett *mankala* eller *ma*-spel av trä från Mali med tillhörande spelmarker (71.31.6a och 6b, 1-54) samt en typisk klädedräkt av bomull med tillhörande mössa från västra Liberia (71.14.1-2).

Allt som allt representerar ambassadören Skölds gåvor ett varierat tillskott av uppenbart värde för museet. I sammanhanget skall vi ej glömma att tacka för den hjälp, som från rederihåll visats för olika transporter. Här nämnes tacksamt The Scandinavian West Africa Line i Göteborg med direktör Carl Erik Brendel som en förstående vän.

Av de köpta afrikanska samlingarna nämnes 71.3.1-18, etnografi från basundi, Kongo-Kinshasa, köp från Rev. Bahelele Jacques, en medarbetare i SMF. Vidare några mindre samlingar (71.17.1-14), några enstaka föremål samt särskilt ett förvärv från Östafrika genom den samling (71.32.1-19) som tandläkare Jarl Granvik i Kristianstad hade kvar efter sin framlidne far, lektorn, fil. dr Hugo Granvik. Denne var en biolog, som under 1920-talet gjorde upprepade resor till dåvarande Brittiska Östafrika. Hugo Granvik avled i Karlskrona 1965. Då vi nu från sonen kunnat förvärva en del

Fig. 4. Sen Benin-bronsplatta från Nigeria med oba-motiv. Mått 36,5×47 cm. 71.31.1. — *Late Benin bronze plaque, size 36.5×47 cm. In the motif an Oba supposed to have lived during the 18th century. He was drown together with two attendants and, in order to get to the river god, his feet were transformed to a mud-fish. Coll. 71.31.1.*

av föremålen, bör särskilt nämnas några vackert skulpterade hövdingstavar samt utsökta spjut, de senare från masai. Utrustning för trollmedicin ingår också i samlingen.

Asien

Tillskottet från Asien, en kinesisk figur av en Bodhisattvan skuren i trä (71.7.1), med en höjd av 100 cm och färgad i gulbrunt, rödbrunt, grönsvart

och svart, får också räknas till en av 1971 års generösa och glada överraskningar. Hr Richard Olsson, Göteborg, hade den 29 mars inropat figuren på Auktionsverket i Göteborg för en icke föraktlig slant, och litet senare kom han till museet med figuren och överlämnade den som gåva. Vi blev hjärtligt tacksamma för detta bidrag, som enligt vad vi kunnat inhämta framställer en Bodhisattva eller person »vars avsikt är att avstå från nirvana (=själens utslöcknande) och sin egen fullkomning för att bringa andra till frälsningens högsta stadium». Bodhisattva står också för upplyst väsen. Enligt vår katalogisering utförd av amanuens Rose-Marie Cooper har figuren ett kvinnligt utseende. Det var först under sen Sung-period, som man i Kina återgav Buddha med kvinnliga drag. Figuren står på en skulpterad lotusblomma, och i den högra böjda handen håller figuren en sådan blomma. En liten sittande figur föreställande en Bodhisattva utgör ett huvudsmycke. Figurens nedslagna ögon uttrycker Bodhisattvas ödmjukhet. En lotusblomma observeras även på magen, där den håller ihop ett halsband. Något om denna figurs tidigare öden är icke bekant, men auktionsutropet gällde för nr 324, »en antik figur från Kina».

Oceanien

År 1925 överlämnade direktör Nils Gustafsson, Göteborg, såsom gåva till vårt museum en samling vapen från Salomonöarna. Den 5 juli 1971 kom han vid nu 82 års ålder upp till museet och överlämnade resten av samma samling, en båge och sju pilar, vilka katalogiserats som 71.12.1-8. Vi fick vid samma tillfälle av den vänligen donatorn-vännen hela historiken beträffande samlingen från 1925, så att även de gamla katalogkortet kunnat kompletteras.

Övriga tillskott från Söderhavet har kunnat köpas. Från en firma i Madang har vi kompletterat samlingarna från Sepik-området med en kalkdosa och tillhörande spatel skulpterad av ben från en kassowarifågel (lat. *Casuarus*). Från mellersta Sepik kommer en utmärkt bambuflöjt med skulptur av en mansfigur i trä, så hela instrumentet har fått en längd av 132 cm. Träfiguren är framställd med bl.a. en utskuren krokodil på ryggen (fig. 5). Samma djur kommer igen som skulpturelement på ett 128 cm långt träbord, som på ändarna har två utskurna människoliknande figurer. Detta föremål kommer från Maramba, en by vid mellersta Sepikfloden. Hela samlingen från Nya Guinea har katalognummer 71.5.1-3.

Från Melanesien, närmare bestämt Trobriandöarna, kommer också samlingen 71.21.1-3, som vi förvärvat från en gammal förbindelse i Australien. Det är fråga om en trumma, en träspatel och en hög bambukam, allt med

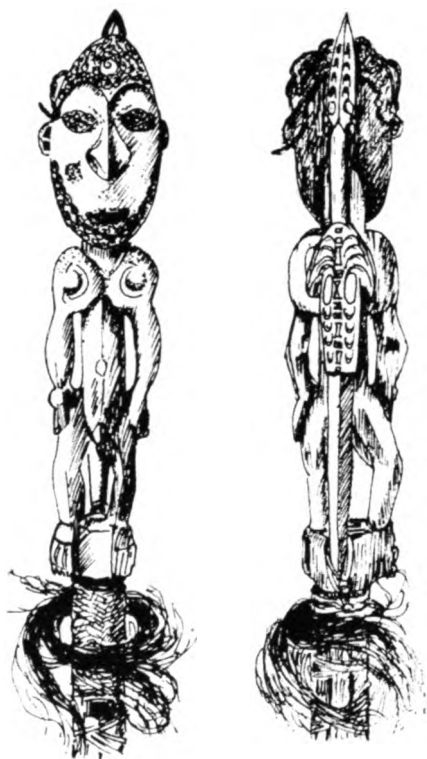

Fig. 5. Skulptur av trä i form av en mansfigur på en bambuflöjt. Totallängd 132 cm, varav figuren 50 cm. Mellersta Sepikflodområdet, Nya Guinea. Figuren bär på en krokodil. 71.5.2. — *Figure of a man on a Middle Sepik flute. On the back of the figure (H. 50 cm.) there is a sculpture of a crocodile. Coll. 71.5.2.*

vackra sniderier. Den genom prof. Bronislaw Malinowskis forskningar så berömda ögruppen norr om sydöstra Nya Guinea har härigenom blivit representerad i samlingarna.

Samekultur

Ett av de sista gåvoförvärven till museet under 1971 kom att bestå av ett par sameskidor med tillhörande stavar (71.33.1–2), vilka inköpts i Älvsbyn 1899 av dåvarande farmacie studiosus Carl H. Sasse (f. 1879). Det var hans dotter Marianne Sasse, Göteborg, som nu överlämnade dessa skidor till museet, efter att själv ha använt dem senast 1937. Alltså åter litet av historia med föremålen.

Två tidigare icke i museets samling införda bälten från Lappland med silverbeslag har under året katalogiserats som 71.25.1-2. Det är fråga om typiskt lapskt arbete, och föremålen har en gång inköpts på auktion.

BIBLIOTEK, ARKIV OCH KATALOGER

Referensbiblioteket

Under 1971 konstateras en ökning med ej mindre än 721 bokförda nummer av böcker och särtryck katalogiserade som 19606-20327. Ökningen har uppkommit genom 395 inköp, 223 byten, 100 gåvor samt 3 katalognummer i egen produktion. Det ovanligt stora antalet köp förklaras närmast av att museet satts i tillfälle att billigt övertaga ej mindre än 273 smärre publikationer från en privat samling.

Bland enskilda givare av ofta flera biblioteksnummer antecknas här med tacksamhet forskardocent Eskil Hultin, Stockholm; fru Ingeborg Lindberg, Santiago de Chile och ambassadör Claes Westring, Lima. Från museichefen har 26 gåvoexemplar överlämnats.

Ett mycket vackert gåvoexemplar i två stora planschvolymer har antecknats under 20310-20311. Det är vol. I och II av *Viagem Filosofica* av Alexandre Rodrigues Ferreira efter originalen i Biblioteca Nacional i Rio de Janeiro. Som utgivare av detta praktverk med det ikonografiska i zoologi, etnografi och geografi från den berömde portugis-brasilianens »filosofiska expedition» till delar av det inre Brasilien under en följd av år på 1780-1790-talen står *Conselho Federal de Cultura* i Rio de Janeiro. För detta arbete står museet i stor tacksamhetsskuld till Dr. Gloria Marly Fontes i Rio de Janeiro, en av Brasiliens bästa kännare av 1700-talsforskarens liv och arbete i landet, samt till svenske ambassadören Bengt Odevall, som på museichefens anhängan älskvärt åtog sig att låta hemsända det dyrbara verket genom UD:s försorg. Då museichefen bl.a. för en uppsats i Årstrycket 1969 arbetade med Alexandro Rodrigues Ferreiras material i Brasilien var detta verk ännu outgivet, och enda möjligheten att få del av vissa teckningar var genom mikrofotografier, som dåvarande ambassadören greve Gustaf Bonde älskvärt ombesörjde.

Bildarkiv

Ökningen 1971 består av bildarken 18072-18255=183.

Bland intresserade givare tackar vi särskilt Sr. Olaf Holm i Guayaquil, forskardocent Eskil Hultin, Stockholm och fru Annette Paulsen, Wies-

baden. Ett stort antal fotografier och teckningar producerade för Års-trycket 1970 och museichefens arbete om samlingen 1970.19. från Bolivia i en kommande volym 32 av Etnologiska Studier har inkatalogiserats. Sju blad med gamla motiv från samerna i kopparsticksteknik har kunnat köpas i Köpenhamn och Stockholm via forskardocenten Hultin, som på båda ställena observerat förekomsten av dem.

Negativsamlingen har ökats med nummer 10576–10694=118 negativ.

Skiptikonarkivet

Ökningen utgöres av 10 skioptikonbilder, nr:s 2663–2672. Av de katalogiserade diabilderna har 6 framställts vid museet av konservator B. Thörnborg och 4 av fotograf Tage Ingvar.

Kartarkivet

Under 1971 har kartarkivet ökats med K. 349–K. 352=4 kartor. Av dessa utgöres nr 349–351 av blad över Bolivia, vilka skänkts av professor Johs. Wilbert, chef för Latin American Center vid UCLA i U.S.A. Kartnummer 352, en befolkningskarta över Angola har erhållits genom vår bytesförbindelse med *Instituto de Investigação de Angola* i Luanda.

Diskoteket

Antalet skivor har ökats med nr 479–493=15. Härav har en skiva lämnats som gåva, nämligen nr 480, som ursprungligen medföljt en bok om mayaindiansk kultur utgiven av National Geographic Society och Tulane University.

De köpta skivorna 479 och 481–493 upptar samtliga afrikansk musik. Den stora gruppen har under Zambia-utställningen i museet till förmån för den därvid ordnade insamlingen köpts från Afro-Art för tillsammans kr. 455:— Flera olika delar av Afrika är representerade i urvalet.

Filmarkivet

Detta arkiv har endast kunnat ökas med F:9, en färgfilm från Latin American Center, University of California, Los Angeles. Filmen som i svenskt mynt kostat oss kr. 2.092:84 inspelades i dec. 1968 av den amerikanske etnografen Dr. Peter T. Furst hos huicholindianerna i norra Mexico och den har titeln »*To find our life & The Peyote hunt of the Huichols of*

Mexico. Det är den första dokumentära skildringen av den årliga insamlingen av *peyote* (*Lophophora Williamsii*), en kaktusart, vars s.k. *mescal buttons* innehåller en meskalinhaltig alkaloid känd för att ge bl.a. färgvisioner. Man har kallat *peyote* för »prototypen» av Nya världens hallucinogena växter.

Huicholindianerna i västra Mexicos bergskedjor i Jalisco och Nayarit insamlar årligen *peyote*, och filmen följer en grupp indianer på deras rituella färd för att få tag på *peyote* i det höga ökenlandet. Ledda av en shaman återvänder de symboliskt till sitt ursprung, och de spelar genom detta tänkande sina egna förfäder. Det rituella ätandet av *peyote* och därpå följande trans visas också. Talet bygger på infödningstexten.

Pressklipparkivet

Som vanligt följer vi i detta viktigare händelser inom ämnesområdet, museala nyheter, personalia m.m. Som alltid är det särskilt f. ambassadören Claes Westring i Lima, Peru, som förser oss med innehållsrikt material från det landet. Det vore mycket önskvärt om även andra officiella pressbevakare vid svenska konsulatet, beskickningar o.d. kunde ihågkomma oss på detta sätt. Detsamma gäller givetvis museets vänner på olika håll i världen.

MUSEAL VERKSAMHET

Två stora utställningsprojekt har under året realiserats inom Göteborgs Etnografiska Museum och ett antal mindre med stöd av detta utanför museet.

Efter utröjning av i f.d. Australien-salen samlat samlings- och magasineringsmaterial samt förflyttning av detta till det hyrda magasinet i G:a Stadsbibliotekets källare samt nödig provisorisk uppsnyggning kunde utställningen »*Hopi och Navaho, Två nutida indianstammar i U.S.A.*» öppnas den 10 aug. Utställningen skulle först endast pågå till den 1 okt. men kom att förlängas till den 28 okt. bl.a. för att ge skolorna bättre möjligheter att få se den.

Det var fråga om en samling färgfotografier från Arizona och New Mexico tagna 1969–1970 av Mr. Douglass Kneedler och ställda till förfogande av United States Information Service. Som komplement ordnades med en utställning av nytillkommet material från hopi och navaho i museets egna samlingar, och utställningen kom att visa den accelererade brytningstid, som nu pågår i dessa indian kulturer. Kommissarie för ut-

ställningen var t.f. museiintendent Gun Hellqvist, som särskilt i samarbete med våra medarbetare Evert Berndtsson och Alf Bergström lyckades göra det lilla och opretentiösa arrangemanget till en utställning, som icke gick spårlöst förbi. Fru Hellqvist svarade även för innehållet i den till utställningen utgivna lilla broschyren. En bild från försöket att illustrera de moderna hopiindianernas bostad i pueblo-stil visas i fig. 6.

Ett betydligt större arrangemang var utställningen »Zambia — ett land i utveckling», som öppnades med en festlig inramning den 10 nov. för att enligt planerna pågå till den 31 jan. 1972, ehuru även denna utställning sedermera fått betydligt utsträckt tid (till 10 mars 1972).

Etnografiska Museet hade redan den 16 sept. deltagit i en utställning

Fig. 6. Från utställningen Hopi och Navaho 1971. Rekonstruktion av en modern hopibyggmad i Southwest. — Detail of the Hopi and Navaho exhibit in the Gothenburg Ethnographic Museum in 1971. Reconstruction of a modern Hopi Pueblo.

ordnad av Aktion Zambia på »Dagens hushåll», och det var då, som vår museilektor Josef Lagergren, enligt vad förf. av denna årsberättelse yttrade vid vernissagen »sådde ett frö, som utväxt kom att bli denna brokiga planta i form av en utställning, som vill belysa var Zambia står idag, sju år efter självständighetsförklaringen». Utställningen ordnades i samarbete med Aktion Zambia, Afro-Art och Etnografiska Museet i Stockholm, då det senare fick hjälpa oss med föremål från det aktuella området, och det kommersiella Afro-Art åtog sig att lämna Aktion Zambia en viss vinst på under utställningen försålt material av konsthantverkstyp från berörda delar av Afrika, allt som ett led i den humanitära aktion som utställningen syftade till som ett inslag i Göteborgs 350-årsjubileumsfirande.

Det var fru Maj Kullenberg som framför allt svarade för de stimulerande yttre aktiviteterna genom Aktion Zambia. Den mest engagerade kraften i utställningens museala utformning blev museiintendent Gun Hellqvist, som i samarbete med museets tekniska personal och andra goda krafter efter en hektisk tid fick den stora utställningen färdig till utsatt vernissagedag. Denna hade avsiktligt förlagts till den 10 nov., 100-årsdagen av sammanträffandet mellan David Livingstone och Henry M. Stanley på östra stranden av Tanganyikasjön. På öppningsdagen hade vi bl.a. nöjet att hälsa fil. dr Bertil Söderberg från Etnografiska Museet, Stockholm, välkommen som representant för det statliga museet i detta i hög grad tvärmuseala arrangemang vad de utställda föremålen beträffar.

Fig. 7. Motiv från Zambia-utställningens entréhall med Victoriafallen i bakgrunden.
— *Motif from the Entrance Hall to the Zambia exhibition in the Gothenburg Ethnographic Museum in 1971. In the background the Victoria Falls.*

För utställningen hade den stora entréhallen i 3:de vån. i Wilsonska flygeln samt trappan dit upp samt två rum t.v. om mitthallen måst tagas i anspråk. Ett stort fotomontage av Victoriafallen på en vägg i den stora hallen väckte alltid stor uppmärksamhet hos besökarna (fig. 7-8), och framför detta montage kom under en serie av söndagar speciella arrangemang med föredrag, musikunderhållning, läsning av afrikansk lyrik o.d. att äga rum enligt ett program av fru Kullenberg, som lyckats engagera frivilliga krafter. Museets personal ställde vid dessa tillfällen upp för introduktion av de agerande.

Vid invigningen överlämnade museichefen efter tack till samtliga initiativtagare och medarbetare ordet till professor Åke Holmberg som talade över ämnet »Var står Zambia idag sju år efter självständighetsförklaringen?» Skådespelaren Arne Nyberg läste afrikansk lyrik, och invigningen avslutades med att en kvartett ur Akademiska kören sjöng Negro spirituals.

Samtliga söndagsevenemang kring utställningen under tiden 14 nov.-10 dec. bevisades av en stor publik. Bland de agerande fanns sådana som uppträdde flera gånger. Endast smärre ändringar behövde göras i pro-

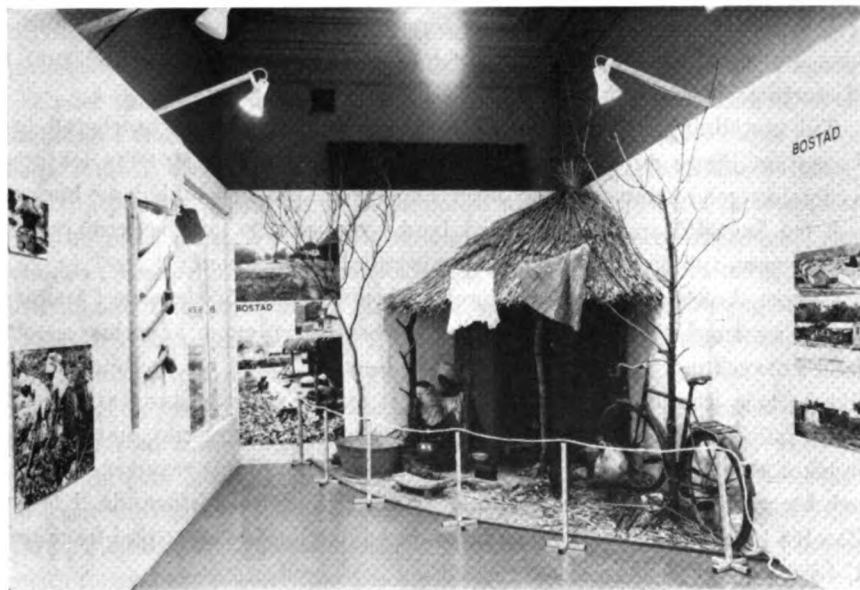

Fig. 8. Detalj av typiskt hus på landsbygden i Zambia. Från utställningen i Göteborgs Etnografiska Museum 1971. — *Typical country dwelling in Zambia. From the exhibition in the Gothenburg Ethnographic Museum in 1971.*

grammet. Bland deltagande skådespelare och sångare nämnes här Arne Nyberg, Sören Söderberg, Magnus Thulstrup och eleven vid Statens scen-skola Marianne Johansson samt musikdirektör Bo Armand Olsson och sångpedagog Ingegerd Tyrenius.

En serie av föredrag hade ordnats. Utom vid invigningen talade prof. *Ake Holmberg* den 14 nov. om »100-årsminnet av David Livingstones och Stanleys möte» varjämte doktor *Elon Mattsson* berättade om »Livingstones färdvägar».

Den 21 nov. höll domprost *Gunnar Helander* föredrag om »Kampen om Afrika».

Den 28 nov. var professor *Olof Mellander* föredragshållare om »Nutri-tionsproblematiken i utvecklingsbiståndet». Läroverksadjunkt *Gerd Ehn-bom* visade färgbilder från Afrikas djurvärld.

Den 5 dec. talade professorn, missionär *Ragnar Alm* om »Självständighet — och sedan! Något om utveckling och mission i nyligen självständiga länder». Doktor *Elon Mattsson* visade färgbilder »Människor, djur och blommor i Östafrika».

Den 12 dec. berättade fru *Jytte Bonnier* från Stockholm om »Afro-Art — ett biståndsprojekt för att stödja konsthantverk och småindustri», och fru *Greta von Fieandt* visade färgbilder »Människor och djur i afrikansk vardag».

Den 19 dec. avslutades serien av föredrag av ambassadrådet vid Tanza-nias ambassad i Stockholm fil. dr *Barbro Johansson*. Detta ägde rum i Historiska Museets kyrksal.

Till utställningen förelåg en av utställningskommissarien utarbetad in-formation jämte en kort information från Etnografiska Museets lektors-avdelning genom museilektor Josef Lagergren. Ett arbetsblad av honom och fru Ingrid Rapp »Zambia, ett land i utveckling» kom sedermera att distribueras till skolorna för de organiserade klassbesöken.

Genom skolstyrelsens försorg förelåg även till gagn för eleverna i årskurs 6 den av Ingrid och Morgan Rapp utarbetade volymen »Zambia — ett land i utveckling. Fakta och arbetsuppgifter». Avsikten med publikationen liksom hela utställningens syfte har varit att ge vidgade kunskaper om i detta fall Zambia. I vår stads etnografiska museum finns rikt material för mycket sådant arbete jämväl för andra regioner, om blott resurser, lokaler, och för uppgifternas lösande lämplig personal finns till förfogande. I fallet Zambia har det gällt ett land, som Sverige i ökad grad satsat på i fråga om U-hjälp.

I samband med att Medicinhistoriska föreningen i Göteborg den 23 mars förlagt ett sammanträde till Etnografiska Museet, varvid docent Alf Björn-berg berättade om »*Sjukdomsframställningar i primitiv konst*», hade vi för

detta tillfälle ordnat en mindre utställning av masker, keramik o.d. med relevans till medicinarens ämne.

I den stora tvärmuseala miljöutställningen »*Klockan klämtar*», som från 15 maj till in i oktober ägde rum på Konstmuseet som ett jubileumsarrangemang, deltog Etnografiska Museet endast med ett högst begränsat material för belysning av motsatsen mellan gammal och modern samekultur.

Under tiden 13 maj–13 juni hade föreningen Sveriges Vävlärare ordnat en stor och mycket instruktiv utställning på Kronhuset i Göteborg under mottot och utställningstiteln »*Alla kan väva*». Etnografiska Museet deltog i denna utställning, som fick mycket vackra vitsord till heder för arrangörerna, med ett stort antal textila föremål och redskap ur sina samlingar från utomeuropeiska kulturer. En specialtext i utställningen berättade att »Etnografiska Museet förmedlar kunskap om all världens folk och dess kulturer. Museet avspeglar såväl gårdagens som nutidens kulturer. Föremålen vi ser där visar skilda hantverksprodukter så som de tillverkats i alla tider men också i våra dagar. Museet är en ouslinlig inspirationskälla för alla människor, som vill uppleva den glädje och stimulans som t.ex. det textila hantverket ger». På en annan text sades det, att »museet fungerar som en utmärkt inspirationskälla för vävlärare och textila formgivare — både redskap, material och olika tekniker har omsatts till nytillverkade produkter». Sakerligen gjorde denna textila utställning en god propaganda för vårt museum, och vi deltog med stor glädje i dess framgång.

Under tiden 1–25 juli ägde ett jubileumsarrangemang rum i form av en utställning i Stadsbibliotekets utställningshall under rubriken »*Turist i Göteborg*». Museerna visade ett fåtal föremål och även Etnografiska Museet deltog.

»*Från pipa till pop*» var namnet på en utställning av musikinstrument från de mest primitiva till helt moderna elektroniska anläggningar, som visades i Kulturhuset i Kungsbacka den 4–19 dec. Ett stort urval musikinstrument från Etnografiska Museet fick under denna utställning arrangerad av fru Märta Rinde-Ramsbäck och fil. kand. Claës Corlin illustrera de s.k. primitiva instrumenten.

Slutligen bidrog Etnografiska Museet med fakta och föremål i den utställning som från den 27 dec. blev tillgänglig för allmänheten i Arkeologiska Museets lokaler vid N. Hamngatan 12 under rubriken »*Fångstfolk då—nu*». Materialet från Arkeologiska Museet gällde fångstgruppen i Tosskärr på Tjörn från 7000-talet f.Kr., medan vi i Etnografiska Museet bidrog med etnografiskt material från ona eller selk'nam, en av indianstammarna på Eldlandet. Arkeologerna betecknade sammanställningen av dessa två kulturgrupper som djärv, men ville »icke desto mindre antyda en möjlig situation bakom det arkeologiska materialet».

I den monter som genom tillmötesgående av Postverket upplåtes åt oss på Göteborg 2 ordnades den 31 aug. en skyltning till förmån för utställningen Hopi och Navaho. Materialet var dock icke enbart bundet till utställningen utan har kunnat stå kvar på postkontoret under året.

Serien av *fönsterskytningar* i vårt utrymme på frontfasaden, N. Hamngatan 12, har fortsatt. Skyltning nr 64 under tiden 22 jan.-27 april skildrade under rubriken »*Maniok — mat för miljoner*» den stora betydelse den ursprungligen amerikanska näringsväxten numera har för Centralafrikas befolkning.

Skyltning nr 65 den 27 april-1 juni kallades »*Det japanska miraklet*» och belyste genom utställda föremål ur museets samlingar samt fotomontage med motiv från det moderna Japan problemställningen gammalt och modernt.

För att vi även från GEM:s sida skulle visa stadens jubileumsskylt lyckades vi i ett varuhus tigga oss till ett exemplar av lejonskylden »Göteborg 350 år 1971» och hade denna som bakgrund för några fönsterskytningar. Nr 66 berättade under rubriken »*För 350 år sedan*», om Australien i början av 1600-talet, då europeerna hade upptäckt alla världsdelar och trängt långt in i vissa, medan Australien ännu var en nästan okänd kontinent. Skyltningen 66 pågick till den 28 sept., då den byttes för nr 67 som med samma jubileumsskylt och grundidé upplyste om vad man visste om *Afrika för 350 år sedan*. Denna skyltning pågick till över årsskiftet.

Under *Museernas dag* den 16 maj 1971 hade för GEM:s del ordnats så att museilektor Josef Lagergren gjorde en bildvisning med rubriken »*Afriskansk rapsodi*», och museiintendent Gun Hellqvist visade i salen för latin-amerikansk arkeologi. Under dagen körde vi även filmen »*Eskimåer i nutid*».

I entréhallen till Etnografiska Museet snett över gården t.h. har omskyltning ägt rum flera gånger i anslutning till utställningar o.d. För skyltningarna i sin helhet har museiintendent Hellqvist fått svara med biträde av teknisk och annan personal.

Under året har en väggmalack 1972 utgivits av ICA. Bladen för månaderna har utformats med olika temata. För februari har i samarbete med disp. G. Bondeson i Wezäta AB. under rubriken *Indianskt* ett chocómaterial från Colombia arrangerats som en form av stilleben. En ledtext berättar koncentrerat om det indianska. Detta material från museet kommer på så sätt att nå ett mycket stort antal svenska hem.

ÖVRIG VERKSAMHET OCH PERSONALIA

På sid. 25 i Årstrycket 1970 nämnes ett värdefullt etnobotaniskt och arkeologiskt material, som kunnat anskaffas i Bolivia. Bearbetning av denna samling 1970.19.1-64 har i samarbete med ett antal in- och utländska specialister på olika vetenskapliga ämnesområden företagits av museichefen för avsedd publicering i del 32 av Etnologiska Studier beräknad att utkomma under 1972.

Museichefen företog den 14 jan. en tjänsteresa till Stockholm samt deltog i tjänsten den 18-19 sept. i 3:dje Nordiska medicinhistoriska mötet i Lund för bevakning av »primitivmedicinen» samt studium av bl.a. en utställning av peruansk arkeologi med medicinhistorisk anknytning. Den 17 och 20 sept. var resdagar. Den 29 april deltog museichefen i ett av Svenska Institutet för konserverforskning (SIK) ordnat seminarium med titeln »Selected Aspects of Food Selection». Seminariet kom bl.a. att gälla indianska matvanor, då gästforskaren prof. Rose Marie Pangborn från U.S.A. höll föredrag om »Food habits in the Americas».

Under 1971 har museichefen liksom tidigare varit utländsk rådgivande ledamot av *Centro de Investigaciones Antropológicas de la Universidad Nacional de Panamá*. Han har dessutom även 1971 tillhört *Junta Internacional de Editores* för tidskriften *Antropológica* i Caracas, Venezuela, samt har under året varit medlem av Nordiska samarbetskommittén för latinamerikaforskning (NOSALF), om vars syften berättades i Årstrycket 1970, sid. 25-26. Sveriges Radio intervjuade museichefen den 11 okt. för ett inlägg om etnografiska museer, och den 2 nov. för en direktsändning till Latinamerika om museet och dess innehåll.

Under året har ett 100-tal studiebesök i museets referensbibliotek avlagts av studerande i ämnet socialantropologi vid Göteborgs Universitet. Flera av dessa behandlar ämnen av rent etnografisk ofta amerikanistisk art, och i den mån det varit tidsmässigt möjligt, har museichefen eller andra vid museet tjänstgörande försökt hjälpa de studerande tillrätta i den boklabyrint ett specialiserat ämnesbibliotek dock utgör för nybörjare.

Under arbetskonflikten på våren var museichefen av kommunen lock-outad från arbetsplatsen den 15 febr.-10 mars, varjämte han deltog i två av SACO:s strejkdagar den 11-12 mars.

Till ny museiintendent efter Birgitta Leander, som lämnat sin tjänst den 31 mars 1971, har vid styrelsesammanträde den 6 okt. 1971 utsetts fil. lic. Kjell Zetterström, Uppsala, »att tillträda den 1 juli 1972 eller den tidigare dag varom överenskommelse kunde träffas». Under hand har tillträdesdagen kommit att sättas till den 20 mars 1972. Denna tjänstetillsättning gäller endast den ena av de två vakanta tjänsterna som intendent vid GEM, och

den mångåriga vakanssättningen av den andra tjänsten är djupt att beklaga, då den dessutom synes bli oändligt utdragen.

Som t.f. museiintendent har fil. kand. fru *Gun Hellqvist* under 1971 arbetat på halvtid 1 jan.-2 juni. Hon var tjänstledig den 2 juni-4 juli och övergick till heltid 1 aug.-11 aug. Under museichefens semester var hon t.f. museichef under tiden 12 aug.-28 aug. och arbetade sedan åter som t.f. intendent på halvtid den 28 aug.-1 okt. Från den 1 okt. till årets slut har hon haft heltidstjänst som t.f. museiintendent. Den 6 maj deltog hon i tjänsten i en resa för studium av Malmö Museum och Kulturen i Lund, varjämte hon den 30 sept. företog en tjänsteresa till Etnografiska Museet, Stockholm, för utväljande av föremål till vår utställning om Zambia.

Fil. stud. fru *Rose-Marie Cooper* har under perioderna 25 jan.-30 juni samt 6 sept.-31 dec. 1971 varit t.f. amanuens på heltid. Hon företog under en del av sommaren på eget initiativ en turist- och studieresa till Mexico och U.S.A. Då hon vid årsslutet lämnade museet för bosättning i England hade hon fått ut en fil. kand.-examen.

Under Rose-Marie Coopers sommarfrånvaro tjänstgjorde fil. kand. *Agneta Larsson* som t.f. amanuens under tiden den 9 juni-31 juli.

Enligt protokoll från museistyrelsens sammanträde den 3 febr. 1971 utnämndes t.f. museilektorn *Josef Lagergren*, Göteborg, till museilektor för de arkeologiska och etnografiska museerna med tillträde räknat från den 1 febr. 1971. Den 6 maj avlade museilektorn studiebesök vid museerna i Lund och Malmö.

Fröken *Eva Svanteson* har hela året fortsatt sin tjänstgöring som sekreterare/kansliskrivare, en med den tilltagande utredningsproblematiken alltmer krävande syssla även vid ett museum.

För den tekniska personalen antecknas att konservatorsassistent *Björn Thörnberg* efter sin sjukledighet från årets början återinträdde i tjänst den 16 april. Museitekniker Evert Berndtsson har haft förordnande som hans vikarie. Det är av stor vikt att konserveringsverksamheten vid museet kan kontinuerligt upprätthållas.

Museitekniker *Yngve Brink-Wall* har huvudsakligen fått koncentrera sig på magasineringsfrågorna. En successiv flyttning av magasinerat material har skett från N. Hamngatan 12 till det hyrda magasinet i G:a Stadsbiblioteket, dit materialet i missionär Hammars samling samt andra afrikanska samlingar överflyttats liksom ett antal inramade textilier från Peru-samlingen. På våren skedde vissa moderniseringsarbeten i det hyrda magasinet med förbättring av ventilation, ljus, låsanordningar m.m. genom stadens försorg. På våren skedde också inredning av en del av behövlig hyllutrustning för fortsatt insortering av magasinerade föremål. Tyvärr har det icke

varit möjligt att få någon mer regelbunden hjälpande kraft på magasinssidan, men från den 13 dec. kunde studerande *Nils-Erik Mattsson*, som fått tjänstgöra vid museet sedan den 7 okt. 1971 för att hjälpa till med varierande sysslor, insättas som hjälp för att påskynda magasineringen.

Museitekniker *Evert Berndtsson* har vid sidan av sitt ordinarie museala arbete haft ett flertal museala uppdrag, i själva verket en lång lista, eller: V. ordf. i Företagsnämnden under hela året; ledamot i museikollegiet under senare delen av 1971; ledamot av redaktionskommittén för »Oss museer emellan»; personalombud för Göteborgs museer; representant i museernas referensgrupp och ledamot av projektgrupp för föredemokratiska försöksprojektens genomförande. Hr Berndtsson har dessutom liksom museichefen invalts som representant i arbetsgruppen för översyn av museernas reglemente och instruktioner. Han fick genom ett utbildningsstipendium från Göteborgs stads utbildningsbyrå göra en studieresa till Jugoslavien den 14 aug.–21 aug., en resa som följdes av etapp II, en studieresa till Lund, Malmö och Köpenhamn påbörjad den 29 aug. Reseberättelse har lämnats. Museitekniker Berndtsson har vidare deltagit i en personalombudskonferens i Hindås den 8–9 febr. för Göteborgs museer, varjämte han för Etnografiska Museet kunde ägna sig åt en konferens i företagsdemokrati på samma plats den 2–3 dec. 1971.

Av den av Länsarbetsnämnden vid museet placerade personalen har fru *M. Anker* varit sjukskriven från den 12 aug. till årets slut. Tidigare på året biträdde hon museichefen med bl.a. korg- och textilanalyser under bearbetning av det arkeologiska fyndet från Bolivia. Tecknaren hr *Gunnar Hedman* har även tidvis fått vara sjukskriven. Under hela året har hr *Alf-Erik Bergström* kunnat tjänstgöra, huvudsakligast på verkstadssidan, där hans hjälp kommit till stor nytta. Även fru *Rozja Sznajdman* har tjänstgjort hela 1971 för att hjälpa till med skötseln av referensbiblioteket och olika arkiv. Genom omfattande omflyttningar av böckerna har vi nu sökt utnyttja snart sagt sista lediga halvmetrarna i våra hyllor i de olika tjänsterummen. Situationen är på denna utrymmesfront helt enkelt katastrofal.

Den stora mängden av därtill betrodda akademiska studerande, som utnyttjar GEM:s referensbibliotek för läsning på stället har redan nämnts. Antalet besökande specialister och fackmän vid museet har också varit ovanligt stort under 1971. Ur gästboken har t.ex. följande namn tagits: Mr. och Mrs. *Arthur G. Altschul*, New York (studier av sydamerikanskt material); Fröken *Bodil Andersen*, Köpenhamn (textila studier); Mr. *Joseph W. Bastien*, Cornell Univ., Ithaca, N.Y. (studier före utresa till Bolivia); Prof. *Daniel P. Biebuyck*, Univ. of Delaware, Newark, Del. (studier av afrikanskt material); Dr. *Florian Deltgen*, Inst. f. Völkerkunde der Univer-

sität zu Köln (studier av sydamerikanskt material för drogbruk hos indianerna, den 12–23 juli); Docent *Birger Drake*, SIK, Göteborg; Dir. *Sven-Olov Fahlgren*, Panama (diskussion av cunaindianskt material); Dr. *George E. Fay*, Univ. of Northern Colorado, U.S.A. (museistudier); Dra. *Maria Friedrich de Rezak*, Quito, Ecuador (studium av material från Ecuador); Dr. *Mohan K. Gautam*, Univ. of Lucknow, India; Hr *Lars-Erik Grahn*, Sävöden (stud. av peruanskt material); Kommunalrådet *Bertil Hansson*, Göteborg (genomgång av museala problem i allmänhet); Miss *Berith A. Hokanson*, Univ. of California, Los Angeles; Dr. och Mrs. *G. J. Howard*, Manchester Museum (museala studier); Mr. och Mrs. *John Hudson*, U.S. Embassy, Stockholm (stud. av bl.a. de amerikanska samlingarna); Forskar-docent *Eskil Hultin*, Stockholm (stud. av etnobot. material från Bolivia och diskussion om C14-analyser); Dr. *John M. Janzen*, McGill University, Montreal (genomgång av samlingar från nedre Kongo); Lektor *Ragnar Jirlow*, Västerås; Fil. kand. *Per Kronvall*, Lund (studier av incest); Miss *Sonja Landweer*, Irland (studier av peruansk textil); Museidirektör *Karl Erik Larsson*, Stockholm (»på besök i sitt gamla museum»); Stud. *Jill Lindström*, Uppsala (etnografiska studier); Hr *Kjell Marmbrink*, Göteborg (studier av sydamer. ark.material); Prof. *Rose Marie Pangborn* och Dr. *Jack Pangborn*, Univ. of Calif., Davis, Calif. (stud. af amer. material); Fru *Annette Paulsen*, Wiesbaden (studium och fotografering av peruanska textilier); Dr. *Miroslaw Prokopec*, Praha (studium av samesamlingen); Syster *Margit A. Sahlin*, Cali, Colombia (studier av samlingar från Sydamerika); Prof. *Richard Evans Schultes*, Cambridge, Mass. (genomgång av manuskriptmaterial och studium av samlingar); Intendent och fru *Benkt Sparre*, Stockholm (studium av arkeol. material från Bolivia av etnobotaniskt intresse); Fru *Eva Wallgren*, U.S. Information Service, Göteborg; Journalist *Monica Zak*, Stockholm (studium av cunaindianskt material) och Prof. *Tom Zuidema*, Univ. of Illinois, Urbana (studium av spec. peruanskt keramiskt material från Nazca, 17–19 juni).

Ikke minst de utländska gästerna hälsas välkomna i vårt museums trånga boningar, då de förhoppningsvis för bud med sig hem om vad vi har att bjuda på. Ofta leder också dessa besök och långa studievisiter till välsignelserika förbindelser för museets framtid. Må vi få hoppas att detta leder till välgång, då det internationella samarbetet alltmer betonas i en i kommunikationernas tidevarv alltmer krympande värld. Otvetydigt ger studiebesöken en tydlig vink om vad museet betyder internationellt, en roll som man med tanke på Göteborg hoppas ikke må förtvina.

Antalet besökare i GEM under 1971 uppgives ha varit 117.774, en för de tre museerna i Ostindiska Huset, N. Hamngatan 12, gemensam siffra.

För bibliografien 1971 antecknas följande arbeten:

- HELLQVIST, GUN. *Primitiv konst och dess funktion*. Paletten 1. Göteborg 1971.
- — *Hopi och Navaho. Två nutida indianstammar i U.S.A.* 4 pp. Göteborgs Etnografiska Museum. Göteborg 1971.
- — *Zambia — ett land i utveckling, med Aktion Zambia och Afro-Art*. Stencilupplaga, 3 pp. Göteborgs Etnografiska Museum 1971.
- LAGERGREN, JOSEF. *Zambia — ett land i utveckling*. Stencilblad, 1 sida. Göteborgs Etnografiska Museum, Lektorsavdelningen 1971.
- LEANDER, BIRGITTA. *La Poesia náhuatl. Función y carácter*. Etnologiska Studier 31, 62 pp. Göteborgs Etnografiska Museum. Göteborg 1971.
- RAPP, INGRIID och JOSEF LAGERGREN. *Zambia — ett land i utveckling*. Arbetsblad utarbetade av Ingrid Rapp och Josef Lagergren. Illustrationer av Ingela Perman. Göteborgs Etnografiska Museum, stenciluppl. 12 pp. Göteborg 1971.
- WASSÉN, S. HENRY. *Berättelse för 1970*. Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck 1970. 30 pp. Göteborg 1971.
- — *Sensationella hieroglyfer*. Svenska Dagbladet, under strecket. Stockholm d. 11 maj 1971.
- — *Grav 7 på Monte Albán*. Svenska Dagbladet, under strecket, Stockholm d. 13 maj 1971.
- — *Rart fynd på högt NY-skåp*. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning d. 27 okt. 1971.
- — *En indiankulturs fall*. Göteborgs-Posten, 2:dra sidan d. 4 dec. 1971. Göteborg.
- — *Prärieindianen Veta Råven, dog i Göteborg, blev anatomiskt preparat i Stockholm*. Oss museer emellan, pp. 7–8. Göteborg 1971.
- — *Einige wichtige, hauptsächlich ethnographische Daten zum Gebrauch indianischer Schnupfdrögen*. Ethnologische Zeitschrift Zürich, 1, 1971, pp. 47–63. Zürich 1971.
- — Rec. på engelska av *Werke präkolumbischer Kunst, Mesoamerika und Peru*. (Sammlung Ludwig, Aachen. Beschreibender Katalog von Ingeborg Bolz-Augenstein, Hans D. Disselhoff. Monumenta Americana VI. Gebr. Mann Verlag, Berlin 1970). Ethnos. Etnografiska Museet, Stockholm 1971: 1–4, pp. 188–189. Stockholm 1971.
- ZETTERSTRÖM, KJELL. *The Tubman Center of African Culture*. Rural Africana, No. 15, Liberia: An Evaluation of Rural Research, pp. 102–104. African Studies Center, Michigan State University, East Lansing, Mich., 1971.

För fotografierna i detta Årstryck svarar: Fig. 1–2 säljaren, fig. 4 givaren, fig. 6 B. Thörnberg, GEM och fig. 7–8 Peter Schmidbauer, Göteborg. *Teckningarna* i fig. 3 och 5 har utförts av G. Hedman, GEM och omslagsteckningen av Nils-Erik Mattsson, GEM.

Göteborg i januari 1972.

S. HENRY WASSÉN
Museichef

POSTCOLUMBISKA FÖRÄNDRINGAR AV VISSA RELIGIÖSA BEGREPP HOS CUNAINDIANERNA I PANAMA*

S. Henry Wassén

Medicinsångerna från cunaindianerna i Panama och Colombia innehåller många gamla föreställningar och element av komparativt intresse. Vi kan t.ex. peka på *Mu-igala*, en sång för komplicerad barnsbörd,¹ och ävenså *Nia-ikala*, en sång för botande av mental rubbning.² Denna text har en inledande del kallad sångens *purpa* eller »skugga» med flera detaljer om vissa religiösa begrepp som belyser ändringen av dessa i cunaindianernas föreställningsvärld.

Nia-ikalas *purpa*, vilket vi kan översätta med »själ» eller »skugga» är en ursprungssång. Ursprungstexter i betydelsen att veta ursprunget till något, är typiska för shamanismen i Asien. Från denna kontinent har J. F. Rock³ publicerat flera exempel från na-khi i Yangtze, hos vilka man ej kan tala om t.ex. 'vatten' utan att känna dess ursprung, exempelvis i sången om offerkärlet för *amrta*, 'nektarn' som ger evigt liv. Dessa idéer har i väster nått ända fram till finska stammar. I Kalevala finns flera exempel på vikten av att känna ursprunget till något för att magiskt kunna behärska detta 'något'. Då den »gamle Väinämöinen» hugger sig i benet, kan blodet ej stoppas, förrän han lärt sig eller kommer ihåg ursprunget till järnet, då han skadat sig med en yxa. Aili Kohlemainen Johnson, som utgivit en amerikansk översättning av Kalevala,⁴ påpekar också ursprungsföreställningarna i Asien.

Det som förklaras i ursprungssången till *Nia-ikala*, varvid *Nia* är namnet på en ande som förmår framkalla mentala rubbningar, och *ikala* betyder

* Artikel efter manuskriptet till ett föredrag, som förf. höll i Göteborg den 3 juni 1958 vid det under enkla försöksformer då i staden anordnade *Första nordiska etnografmötet*. Någon möjlighet att trycka föredraget erbjöds ej då, men manuskriptet kom samma år att bli utgångspunkten för ett föredrag på engelska vid 33:dje Internationella Amerikanistkongressen i San José, Costa Rica, tryckt i *Actas* från denna kongress (pp. 502-509) under titeln »A Comparative Reconstruction of the Post-Columbian Change in Certain Religious Concepts among the Cuna Indians of Panama» (San José, C.R., 1960).

Att jag nu många år senare med vissa ändringar trycker det svenska manuskriptet beror på, att jag under arbetet i Göteborgs Etnografiska Museum funnit ett alltmer ökat intresse för studiet av cunakulturen hos dem som utnyttjar referensbiblioteket, där en så speciell litteratur som förhandlingarna från den långa raden av Amerikanistkongresser dock ofta synes vara en förbisedd källa till information. S. H. W—n.

'väg' eller 'sång' om, i detta fall, *nia*, är ursprunget till tre olika slag av mediciner, alla av olika träd och benämnda *Ukkurwala*, *Surupwala* och *Katepwala*. Detta är ursprungligt indianskt och säkerligen mycket gammalt. Samtidigt finns i inledningstexten, såsom vi fått den upptecknad av cunaindianen Guillermo Hayans i Ustupo, San Blas, mycket som har otvetydigt kristet ursprung. Det verkar på ett ställe som om indianen t.o.m. ordagrant känt till de »colloquios» och »doctrina christiana» som de s.k. »doze frayles de San Francisco» använde sig av på 1500-talet, då de utsändes till Nya Spanien av påven Adrianus VI och kejsar Karl V. Texten i stort sett har emellertid många detaljer, som absolut icke kan ha kristet ursprung. Vi skall här uppehålla oss vid några av dem.

Papa Tummati, den »Store Fadern» skapar på övernaturligt sätt (han blir befruktad i ett av benen och han nämnes med en *uterus*) en man och en kvinna. Denna kvinna blir sedermera moder till de tre nämnda slagen av medicinträd, *ukkurwala*, *surupwala* och *katepwala*, vilka är indianernas viktigaste mediciner och alltså deras medhjälpare och motståndare till sjukdomsandarna. *Ukkurwala* (=balsaträdet) och de båda andra får sin kraft av *Ipelele*, ett mytologisk väsen, vars egen födelse visserligen ej nämnes i dokumentet, men vars kosmologiska natur är klart antydd genom att han har en bror *Pukasui*, morgonstjärnan. *Ipelele* kan klart identifieras med solen. Han går också under namnet *Olowaipippilele*. Nils M. Holmer har klartgjort, att cunaordet *ipa* ursprungligen betytt både 'sol' och 'dag'. Elementet *wai* i *Olowaipippilele* har vi i cunaordet *waka* för 'vit man', dvs. främling, liksom vi finner elementet *ipe* i ordet *ipekwa* för albino.

Cuna har också ett begrepp för ett 'högsta väsen', som de bl.a. kallar *Tiosaila*. På sin tid förmodade såväl Erland Nordenskiöld som efter honom förf. till denna uppsats, att ordet var en sammansättning av spanska *dios* och cunaordet *saila* för hövding. Holmer har dock kunnat påpeka, att det sannolikt icke finns mer samband mellan spanska *dios* och cuna *tio* än mellan aztekernas *teotl* och det grekiska ordet för gud. Likheten i form och betydelse är med andra ord tillfällig. Holmer⁵ har också påpekat att i chibchaspråken ordet för 'sol' vanligen är en avledning av ordet för 'vatten', i regel genom ett suffix *-(y)o*. I cunaspråket uttrycket detta suffix 'kollektivitet' och 'likhet' (en funktion som är snarlik ett identiskt suffix i aztekiska), av Holmer översatt med det engelska 'unit' eller 'essence'. Solen skulle därför vara 'water unit' eller 'water essence', men varför? Jag skall återkomma till frågan, men först ett citat från Holmer: »In Cuna, one of the ancient words for 'sun' might have been *tio*, figuring in the personified *Tiolele* 'sun-wizard'(?), although his connection with the sun is now completely forgotten».⁶

Då Erland Nordenskiöld alldeles i början på 1930-talet (han avled 1932) var absorberad av sin cunaforskning, frågade han sig om cuna redan *före* kontakten med de vita trott på en gud, som skapat allt, det onda såväl som det goda. Han besvarade frågan med att »idéer om en skapande gud, fader till människor, djur, växter, etc. fanns, men att idén om en gud, till vilken man kunde vända sig med böner om hjälp och som straffar syndare, är av kristet ursprung». Han kom samtidigt in på diskussionen om en *urmoder* i cunaindianernas föreställningar och formulerade följande fråga: »Kan vi föreställa oss, att cuna ursprungligen haft en skapelseberättelse utan gud, utan faderskap, med andra ord att tron på en urmoder hos dem är gammal, men att tron på en 'fader' är något de kommit till senare? De måste genom kristendomen ha hört talas om skapelsen, så som bibeln berättar. De har dock icke utan vidare accepterat detta utan i sina myter placerat en fader utan att i övrigt ändra dem. De skulle på så sätt även ha fått en förklaring till ursprunget för en urmoder.»⁷

Denna urmoder nämnes hos cuna som *Olotililisopi*. Hon är Guds hustru, och hon föder allt. Vi skall uppehålla oss mer med henne, men först gå till några av de äldsta källorna om Darién-området och cunaindianerna. En av dessa källor är pater Adrián de Santo Thomás som kom från Guaymí-området vid gränsen till Costa Rica 1637. Han säger om de indianer, hos vilka han arbetade på nuvarande cunaindianskt språkområde »att de är ense om, att det finns en gud, och att hans boplatz är ovanför solen, där han finns med sina hustrur och konkubiner». Enligt samme missionär fick gud en son med en av sina kvinnor, och han förvandlade senare sonen till solen. Det är denna sol, som skapar djur, fåglar, träd och växter, och han skapade också en stor flod, vid vars strand det stora världs- eller livsträdet växte, vilket blev så högt, att det spärrade solens väg och då fick avgnagas av två ekorrar.⁸ Jag har vid flera tillfällen i min cunaforskning haft anledning uppehålla mig vid fällandet av världsträdet.⁹ Vi har i missionärens berättelse en bekräftelse på, att *Ipelele* kan identifieras med solen.

Pater Adrián de Santo Thomás, var yrkesmissionär. Han arbetade enligt sina egna ord hos *los páparos*, vilka sades vara fiender till *cueva*. Jag har i en specialartikel trott mig kunna påvisa, att *páparos* varit en grupp av cuna eller med dem språkligt och kulturellt nära besläktade indianer.¹⁰

Då Adrián de Santo Thomás predikade för indianerna i Darién hade de i mer än 100 år varit utsatta för kontakt med spanjorerna, och de torde därför föreaterns ankomst ha hört om den allsmäktige guden. Det är därför av intresse att gå längre tillbaka och lyssna till några av de äldsta källorna. Vi har t.ex. krönikören Oviedo.¹¹ Denne uppger att *cueva* trodde på en skapande gud i himlen, men han tillägger genast, »men de tror att

denne gud är solen.» Pascual de Andagoya¹² nämner en »*diablo tuyras*», vilken »de anser som sin gud» och även *Chipiripa*, som »åstadkom regn och annat som föll från himlen». Denne *Chipiripa* hos Andagoya bör enligt min mening kunna identifieras med solen, och vi har elementet *ipa* i ordet.

Om vi nu återgår till föreställningarna om en *urmoder* hos *cuna*, måste vi först påpeka, att det uppenbarligen funnits mycket gamla förbindelser mellan *chibchastammen cuna* och de likaledes *chibchaspråkiga kágaba* (eller *kogi*) i Sierra Nevada de Santa Marta i Colombia. Det är därför i sammanhanget mycket betydelsefullt, att hos dem finna en utpräglad föreställning om *Gaulchováng*, 'Modern'. *Kágaba* har utförligt studerats av Konrad Th. Preuss¹³ och Gerardo Reichel-Dolmatoff. I ett arbete från 1951 säger den senare att »kvinnan är det påtagligaste uttrycket för fruktsamhet och högsta gudaväsendet är Modern (*Haba*), skaperskan. Det är från henne, som människosläktet kommit, den goda svarta jorden, de ätliga växterna, djuren och allt i naturen. Alla dessa element är 'barn till modern' och underkastade hennes 'lag'.¹⁴

Vi kan i detta sammanhang, såsom det gjorts av forskare som Métraux¹⁵ och Petrullo¹⁶ placera *yaruroindianernas* gudinna *Kumana* i samma kategori som 'Modern' hos *Kágaba* och *Olotililisopi* hos *cuna*, då man kan antaga gamla förbindelser mellan *yaruro* i Venezuela och *chibchastammarna* i väster.

Bland de detaljer, som sammanbinder föreställningarna om en *urmoder* hos *kágaba* och *cuna* kan nämnas navelsträngen. *Chorda umbilicalis* spelar en framträdande roll i *cunaindianernas* bildskrift och sånger, och den är hos *kágaba* förbindelsen mellan *Urmodern* och var enskild indian.

'Modern' har hos *kágaba* också en maskulin motpart, '*padre Pene*'. Denna penis-motpart uppträder även personifierad och kallas då *Kalguasiza*. Preuss ansåg, att penisbegreppet i kombination med *urmodern* var ett uttryck för *kágabaindianernas* sätt att försöka ersätta den feminina basen i sitt gudasystem med en maskulin. Han har från olika byar texter, som visar att en Urfader övertagit den roll, som *Urmodern* annars spelar. Detta är mycket viktigt, ty det förefaller som om samma process ägt rum hos *cuna-folket*, där de religiösa föreställningarna nu domineras av det maskulina.

Som redan anförts ställde Holmer frågan om ett samband mellan orden för 'sol' och 'vatten' i *cunaspråket*. Det är möjligt, att det åter är hos *kágaba* vi kan finna lösningen, i varje fall har vi hos dem ett klart samband mellan *Urmodern* och vattnet. Modern är enligt Reichel-Dolmatoff »havet, lagunerna, floden, regnet, varje droppe, det spelar ej någon roll var.» Bland djuren är det den till vattnet tydligt associerade paddan, som personifierar *Urmodern*, eftersom paddan även symboliserar det kvinnliga sexualorganet. Om vi nu hos *cuna* söker en analogi till detta, finner vi i myten om »salt-

trädet», *paluwala*, en padda eller en groda, dvs. ett med vatten associerat djur, vilket är i tydlig opposition till *Ipelele*=solen. När *Ipelele* söker hugga ned trädet, kommer grodan och slickar stammen, så att trädet helas. I cunaberättelserna om *incest* med den typiska berättelsen om månens syster, dvs. solen, som förföljer sin bror månen, *Olonitalippipilele*, som svärats i ansiktet, då han låg hos henne, är grodan med i berättelsen. En cunahövding *Ikwaniptippi* förklarade en gång för en amerikansk forskare, att *no nana*= 'moder padda' var hustru till *Olowaipipilele*, som är samma figur som *Ipele*, dvs. solen. Vi har här en direkt förbindelse solen-grodan, och vi kan sluta oss till, att cuna i äldre tider ansåg grodan-paddan direkt förbunden med Urmodern, liksom *kágaba* ännu gör det.

Ett moment som också får tagas med vid behandlingen av dessa föreställningar samt deras inbördes släktskap och förskjutningar, är bisexualiteten i cunaföreställningarna om solen. *Ipelele* är en man, men solen är även kvinna presenterad som månens syster. I det gamla traditionsmaterialet, såsom det presenterats av Adrián de Santo Thomás, är solen en man, och det råder en tydlig antagonism mellan honom och modern. I ett inledande kapitel till *Nia-ikala* har därför Holmer och jag vid en analys av allt detta vågat säga, att om urmodern i gamla tider hos cuna såsom förbunden med vatten symboliserades av grodan-paddan (liksom ännu hos *kágaba*), då är det inget överraskande i att finna solen med dess värmande och torkande egenskaper som en motsats eller *tiolele*.

Då cunaindianerna så tidigt som på början av 1500-talet direkt eller indirekt fick höra talas om kristendomens allsmäktige gud, torde de snart ha identifierat honom med *Tiolele*. I samma mån som begreppet om en högsta gud spred sig i form av tron på en *Papa tummat*, 'Store Fadern', genom gradvis acceptering av bärande kristna idéer, så fick denne 'fader' ärva många av de funktioner, som ursprungligen var Urmoderns. Då vi i ursprungstexten till *Nia-ikala* läser om hur Gud föder, »något rör sig i hans livmoder», etc., kan detta givetvis icke ha predikats av missionärer, men det spanska Dios kan med lätthet ha accepterats som begreppet för något mycket mäktigt, då det t.ex. hos *cueva* fanns termen *tiba* för 'mäktig hövding'.

I och med att det maskulina gudsbegreppet vunnit dominans har Urmoderns roll reducerats. Hon nämnes till slut endast tillfälligt och som Guds hustru. Hennes maskulina motpart, solen, vilken redan i Adrián de Santo Thomás' dagar ansågs vara den, som skapat allting, har fått behålla denna förmåga. Det är troligen just härigenom som sammanblandningen hos cuna mellan begreppen *tiolele* för 'gud' och *ipelele* för 'sol' uppkommit.

Noter

- ¹ HOLMER, NILS M. and S. HENRY WASSÉN. *The Complete Mu-Igala in Picture Writing. A Native Record of a Cuna Indian Medicine Song*. Etnologiska Studier 21, Etnografiska Museet, Göteborg 1953. (Revised edition of the authors' *Mu-Igala or the Way of Muu with translation and comments*, Göteborg, 1947).
- ² HOLMER, NILS M. y S. HENRY WASSÉN. *Nia-Ikala, Canto mágico para curar la locura*. Texto en lengua cuna, anotado por el Indio Guillermo Hayans con traducción española y comentarios. Etnologiska Studier 23, Etnografiska Museet, Göteborg 1958.
- ³ ROCK, JOSEPH F. *The Múan Bpó Ceremony or the Sacrifice to Heaven as practiced by the Na-Khi*. Annali Letteranensi, vol. 16:9-158. Città del Vaticano 1952.
- ⁴ KOHLEMAINEN JOHNSON, AILI. *Kalevala*. A Prose Translation from the Finnish. Hancock, Michigan (The Book Concern) 1950.
- ⁵ HOLMER, NILS M. *Some Semantic Problems in Cuna and Kaggaba*. International Anthropological and Linguistic Review, vol. L:2-3, pp. 195-200. Leiden 1953.
- ⁶ *Idem*, p. 196.
- ⁷ NORDENSKIÖLD, ERLAND. *An Historical and Ethnological Survey of the Cuna Indians*. (Arranged and edited from the posthumous manuscript, and original Indian documents at the Gothenburg Ethnographical Museum by HENRY WASSÉN). Comparative Ethnographical Studies, 10. Göteborg 1938, p. 444.
- ⁸ SANTO THOMAS, ADRIAN DE, tryckt i JUAN REQUEJO SALCEDO. *Relación histórica y geográfica de la Provincia de Panamá*. Col. de libros y documentos referentes a la Historia de América, t. VIII: Relaciones históricas y geográficas de América Central, pp. 85-136: *Reducción del Guaymí y el Darién y sus Indios*. Madrid 1908 (1640).
- ⁹ WASSÉN, HENRY. *Världsträdmotivet i några indianska myter*. Ymer, årg. 1934, h. 4:249-261. Stockholm 1934. *Idem: Mitos y Cuentos de los Indios Cunas*. Journal de la Société des Américanistes, t. XXVI:1-35. Paris 1934.
- ¹⁰ WASSÉN, S. HENRY. *De la identificación de los Indios Páparos del Darién*. Hombre y Cultura. Revista del Centro de Investigaciones Antropológicas de la Universidad Nacional, t. I, No. 1:1-11. Panama 1962.
- ¹¹ OVIEDO Y VALDÉS, GONZALDO FERNÁNDEZ DE. *Historia General y Natural de Las Indias y Tierra-Firme del Mar Océano*. T. segundo de la segunda parte, tercero de la obra, p. 125. Madrid 1853.
- ¹² PASCUAL DE ANDAGOYA tryckt i ANTONIO B. CUERVO. *Colección de Documentos Inéditos sobre la Geografía y la Historia de Colombia*, t. II:79-125, *Relación de los Sucesos de Pedrarias Dávila en la Tierra Firme y de los Descubrimientos en el Mar del Sur por el Adelantado Andagoya, años de 1514-1541*. P. 84. Bogotá 1892.
- ¹³ PREUSS, KONRAD THEODOR. *Forschungsreise zu den Kágaba*. St. Gabriel-Mödling bei Wien 1926.
- ¹⁴ REICHEL-DOLMSTOFF, GERARDO. *Los Kogi, una tribu de la Sierra Nevada de Santa Marta, Colombia*, t. II. Bogotá 1951.
- ¹⁵ MÉTRAUX, ALFRED. *Religion and Shamanism*. Handbook of South American Indians, vol. 5:559-599. Bureau of American Ethnology, Bull. 143. Washington, D.C. 1949.
- ¹⁶ PETRULLO, VICENZO. *The Yaruros of the Capanaparo River, Venezuela*. Anthropological Papers, No. 11. Bureau of American Ethnology, Bull. 123:161-290. Washington, D.C. 1939.

MEANING IN NAZCA ART

Iconographic relationships between Inca-, Huari-, and Nazca cultures in Southern Peru

R. T. Zuidema

Department of Anthropology, University of Illinois

In this article we will give an ethnohistorical interpretation of an iconographic theme that was of central importance to Nazca culture as it flourished on the South coast of Peru in between 200 B. C. and 600 A.D.

Our endeavour is not as adventurous as it might seem. Nazca art and culture influenced heavily those of the Empire that, between 400 and 800 A.D. had conquered all of Southern and Central Peru from its capital of Huari, near modern Ayacucho. Although the Huari Empire got another center on the Central coast in Pachacamac, some of its best art comes from the valleys of Nazca and Ica. The Huari Empire collapsed, but at the time of the Spanish conquest in the XVIth century, the Incas in Cuzco had rebuilt it, using political and religious ideas that, many of them, had been borrowed from Nazca through Huari. We may postulate that Andean thought had changed during these times much less than the political situation in Southern Peru. Therefore, sources like the myths collected by Francisco de Avila in the upper-valley of Pachacamac, province of Huarochiri, or the chronicle of the Indian noble Felipe Guaman Poma de Ayala, based on his intimate knowledge of the area in between Ayacucho and Nazca, still reflect much of the ideas about social and religious structure also prevalent in the Nazca and Ica valleys during earlier times.

I

We have chosen our theme, defined as "Reflections of the cosmic concept in human form", not only because of its central importance in Nazca iconography. The Gothenburg Ethnographic Museum, Sweden, has a unique collection of Nazca pots that illustrate well the development of this theme.¹ The first person to pay full attention to it was Tello in his book "Paracas" (Plates LXXXI, LXXXIII, figs. 84-102). In Nazca ideology a category that was of basic importance could represent the whole religious or social system from its own perspective. Such a representation included therefore many elements that in other examples of Nazca art were elaborated individually. The structure that we discover in our examples is a God or

man, standing frontally and dressed in a shirt with a collar, who holds in his hands two other figures, or a figure in one and a weapon in the other. Markings around the eyes indicate the category that is represented by the God or man. Out of his mouth comes a serpent-tongue that ends in a face, generally with big round eyes. Out of the mouth of the latter face come two serpent-tongues at the end of which may be attached different kinds of animals. Finally, the God or man has an elaborate headdress that may consist of animals, of a human face, or of a band with certain objects stuck in it. Proulx and Roark do not discuss this theme in their studies on resp. phases 3 and 4 and phases 5 and 6 in Nazca pottery. The examples in the Gothenburg Ethnographic Museum all seem to me to belong to phases 4 and 5. The theme can be traced back, wholly or partially, into Paracas. It influenced, however, also — through the later profiferous phases of Nazca art — the manifestations in Huari art. The example from Huari culture that we will analyze here belongs, according to the classification of Menzel, to the Atarco style (Menzel, 1964). It is one of a group of three nearly identical large urns (30½ to 32 centimeters high) in the Museo Regional de Ica. (Another urn of the group is illustrated by Kelemen, plate 164a.) They all have a modeled head in the side and, in the words of Menzel (p.49), “represent reduced derivatives of the oversize Robles Moqo urns” from the Pacheco site in Nazca. “They are decorated with a combination of Derived Robles Moqo, Derived Nazca 9 and borrowed Viñaque features and themes. They have . . knob-like lugs, in addition to a traditional vertical strap handle”. The lugs are clearly derived from those on the big Nazca urns, like the ones in the Museo Nacional de Antropología y Arqueología in Lima (Tello, Plate LXXXI figs. 84–87), where they represent cactus-buds on the shoulders of the cosmic God or man. Although the structure of the Nazca theme has been preserved on the Atarco urns (which theme, in a reduced form can be found on different other examples of Huari art), it has undergone some change in the distribution of its elements, that now have become detached from each other. The God or man in the frontal position, with a shirt and collar, with two weapons in his hands and with two profile faces next to his, is represented at the front side of the urn. The face with the round eyes, the double serpent-tongue — now represented as two independent serpents — and the other figures related to these are at the back side.

I cannot give any example of Inca art where the whole theme is represented as described for Nazca- and Huari cultures. Nonetheless, it was of equal central importance in Middle- and South Andean social organization and religion at the time of the Spanish conquest. Although the Inca conquests had changed radically the political situation in the country, we may assume

that most of the traditional elements of social and religious structure had been preserved, even if Inca pottery had lost it in its abstract art-style.

I will analyze first the ethnohistorical data on the structure of the cosmic concept and some of its expressions. Then, after analyzing rapidly the Huari example, I will interpret the Nazca examples of the same theme.

II

Our principal subject in Inca culture is a central human being accompanied by two others, or one who holds in each hand a staff symbolizing the other figures.

The indigenous chronicler Joan de Santacruz Pachacuti Yamqui Salcamaygua describes (p. 249) this order in the official reception of a triumphant crown prince, called Tupac Yupanqui, who came back from conquest as general of the Inca army. The king, Pachacuti Inca, was accompanied in this reception by a secondary son, Amaru Tupac Inca, who was in charge of matters of agriculture and of communication of the king to the low class people, to those who tilled the ground. The three of them sat on equal thrones of gold but each had a different scepter in his hand. Pachacuti, in the center, had a plain staff, the *suntur paucar*, crowned with three feathers. Tupac Yupancui carried a kind of halbard, the *tupac yauri*, also a royal insignia. Amaru Tupac had a kind of club, the *champi*, not considered any more as a royal scepter, although mentioned in the same context. In other examples of this threefold relationship, the Inca king keeps in both hands the two staffs of his sons. An example of this is Guaman Poma's drawing of the Inca king Huaina Capac (figure 1).

The three functions of father and sons represented a political hierarchy divided into resp. the Incas as rulers (Pachacuti); an intermediate class of Incas, born from non-Inca mothers, who, i.e., had the task of defending the Inca territory (Tupac Yupanqui), and a low class of non-Inca dominated people, the farmers, who had to support the two other classes (Amaru Tupac).

The three classes were also symbolized by animals; the hawk (*huaman*) — of which especially a small species with a red chest, the *coriquenque*, represented the royal dignity —; the eagle, who in his battle with a serpent (*amaru*) was the symbol of war, and finally the condor, the serpents (*amaru*) and all kinds of felines who were the symbol of fertility and the underworld. In fact, when — in Santacruz Pachacuti's example — Amaru Tupac was born, volcanoes erupted with dragons flying out of them. His birth was celebrated at the feast of the God of the Underworld and Earthquakes, *Pachayachachic* (also called *Pachacamac*), when "all the hidden, wild animals

Fig. 1. The Inca king Huaina Capac. In his right hand, the *tupac yauri*. In his left hand, the *champi* together with a shield. (Guaman Poma, p. 112).

were thrown out of the region of Cuzco, the capital". "and when all the dwarves and hunchbacks were collected for the prince" who himself "wore stones that shone at night and that were taken from an *oscollo*", a kind of cat that in Nazca art was the basic model for feline representations (Santa-cruz Pachacuti pp. 242-243).

On the cosmological plane, the three classes were represented resp. by

Viracocha the Creator god; by the Sun and by Venus or Thunder as a single deity. This is a triadic relationship belonging to Heaven, to the Upperworld. Moreover, each God, individually, consisted of the triad father-son-brother. The triad of Venus or Thunder, however, was also brought in relation to the Underworld, — to the mummies or shrines of the ancestors, called *huacas* or *villcas*, and to agriculture (Guaman Poma f. 263). We will focus now on these data of the Underworld.

Our clearest and recurring examples on the social plane of an ancestral, Underworld triad come from certain documents on the “idolatries” in Central Peru. Here each village had a *huaca* consisting of the mummies of the founder or first occupant of the village, called *marcayoc*, together with his two sons. They were the protectors of agriculture and fertility in the village (Noboa; Avila, 1966 p. 264, 265). Santacruz Pachacuti Yamqui refers to a similar triad after his description of the Inca king and his two sons on their three thrones. He then mentions the three high priests in the temple of the Sun, who were there in charge of the royal mummies.

The ethnohistorical sources also mention triads of animals related to the Underworld. In this case, however, it will be easier to analyze first our data on Huari and Nazca.

Some general Peruvian ideas about the Creation of the world will introduce us to the cosmological data of the Underworld. After the Flood, Viracocha, the Creator, first brought forth the Sun and the Moon from under the rock Titicaca in the lake of the same name (*caca* means “rock” in Quechua and Aymara), where later, when a new Flood would destroy the Earth, they would hide again. Then he created all the different peoples. These were, however, still under the ground. And so, in order to make them appear out of the caves in the places where they were going to live, he and his two sons travelled Westwards. After arriving at the coast at Pachacamac they disappeared over the Ocean, like “foam on the Sea” (which is the meaning of the word Viracocha) (Avila ch.2). This was the common myth of all the peoples in Central and Southern Peru. Viracocha created in the East, from a lake high in the mountains; he went down over Earth to the Ocean and disappeared in the West. His movement was like water in a river from a lake in Heaven to the Ocean under the Earth. Later, when the Incas conquered an empire, they made Viracocha disappear over the Ocean in Ecuador. These conquerors, originating from Titicaca, were the movers on Earth, the organizers of an Empire; but Viracocha was the prime Mover in the Cosmos of the Sun’s daily route through Heaven and through the Underworld back again. Water was the symbol of this movement, especially the water from Heaven that went back to the Ocean.

In Central Peru, like elsewhere, the upper class derived its origin from Titicaca. Its first ancestor was a hawk and its God the Lightning. The lower class people, as farmers, mentioned a first ancestress coming out of a local lake (e.g. Hernandez Principe). All lakes, however, derived their origin from the Ocean and so the lower class people also mentioned a Condor and the Mother Ocean as first underground ancestors (Huertas p. 80).²

One document from Central Peru (in Huertas, pp. 35-36), gives us some details that will be especially pertinent to the analysis of our Huari- and Nazca examples. Here it says that after death a man dwelled for one year in this world (*Cay Pacha*), but then, like the Sun at night, went back to the place of origin (*pacarina*) of his ancestors in the Underworld, passing over a bridge of hair, *Achacaca*. The land of the dead was called *Upiaymarca* and consisted of two places: *Titicaca* and *Yarocaca*. The document says finally that "... they have the tradition that there are many *chacras* (fields) in *Upiaymarca* and that, as so many people have died, the field of each individual can only be as big as a hand. . ."

Upiaymarca — which means "the land where people drink" or "the land of drinking" — contains two lakes, Titicaca and Yarocaca. The fact that the ancestors had such small pieces of land and therefore had to be pretty small themselves, reminds us of a modern idea that the pagan ancestors were very good farmers and built many terraces and irrigation canals. They were, however, all burnt to death by two or three suns appearing in the sky because the crowdedness of their country had forced them to commit incest and to kill and eat their children. The basic idea in all cases is that the ancestors are small and that they are very good farmers. Their primary interest in water leads us to discuss the Andean irrigation systems.

Every village generally possesses two irrigation canals that join within the village. In one village in the department of Ayacucho we could study such an irrigation system.³ The canals join in a small cistern, called *pichgapuquio*, because here the cloths of a person are washed on the fifth (*pichqa*) day of his death. One canal is higher and comes from a lake called "the male lake"; the lower canal comes from the "female lake". But both lakes are high in the mountains, where there is no cultivation. This is called *purum* or "wild", a name that the Incas used for their ancestors. The situation in Incaic Cuzco, built within the confluence of two rivers, was very similar. Two irrigation canals — one for Upper Cuzco, where the children of Inca mothers lived, and one for Lower Cuzco, of the children of non-Inca mothers — joined within the Temple of the Sun. Here the royal mummies were kept. The care of the canals was in charge of the Inca

descendents whose mothers came from the villages to which the sources of these canals belonged.

The idea of two lakes in relation to the Underworld and to the mothers and ancestors of the two social classes helps us to close our ethnohistorical argument. Bertonio mentions (p. 291) in his Aymara dictionary how Viracocha⁴ went to sleep (in lake Titicaca, apparently) with two sisters, called *Umantuu*, "water" and *Quesintuu*, "boga" (a fish). Similar data from Huarochiri refer to Pachacamac's two daughters with whom Viracocha went to sleep in the Ocean. All these data remind us of the fact that in Cuzco the Inca king was accompanied in certain rituals — i.a. where he libated to the Underworld and to his ancestors there — by two wives: his principal and his secondary ones. But these, as mothers, symbolized also the distinction between the king's primary and secondary sons. It was with this distinction that we started our argument. First we discussed a cosmological vision on society of the king whose principal and secondary sons were born resp. from women within a political domain and from women without. Then we discussed the opposite concept of two rivers or canals, joining within such a domain, that not only are related to the ancestors, but also bring in the fertility of water, agriculture and women. And this led again to the first distinction.

III

We can now turn to the beautiful, big urn from Huari culture (figures 2, 3). The central theme is a chief or king, represented frontally with two weapons as staffs in his hands. Above these are two faces in profile, each with a mark around the eye. The grey eye of the figure to the left of the king clearly corresponds to the grey, left eye of the king himself. The interrelationship of the three faces is like that in the accounts of Santacruz Pachacuti Yamqui and Guaman Poma. Our Huari example adds to this relationship an opposition of one frontal representation to two profile ones.

The next important iconographic elements in the urn are the collar around the neck of the king and the profile faces on his shirt. In Central Peru, in the XVIth century, a similar collar was called *tamta* or *huaca* and represented the peoples subject to the chief (i.a. Avila ch.5). The Inca king also had such a collar of feathers as part of his royal dress. Comparison to other data allows us to say that the profile faces on the shirt of the Huari king represent the subject peoples as they were organized in his kingdom.

Finally, at the back of the urn we see a central face, surrounded by two serpents and four monkey-like animals; all with round eyes and canine

Fig. 2. Huari urn. Museo Regional de Ica, Peru.

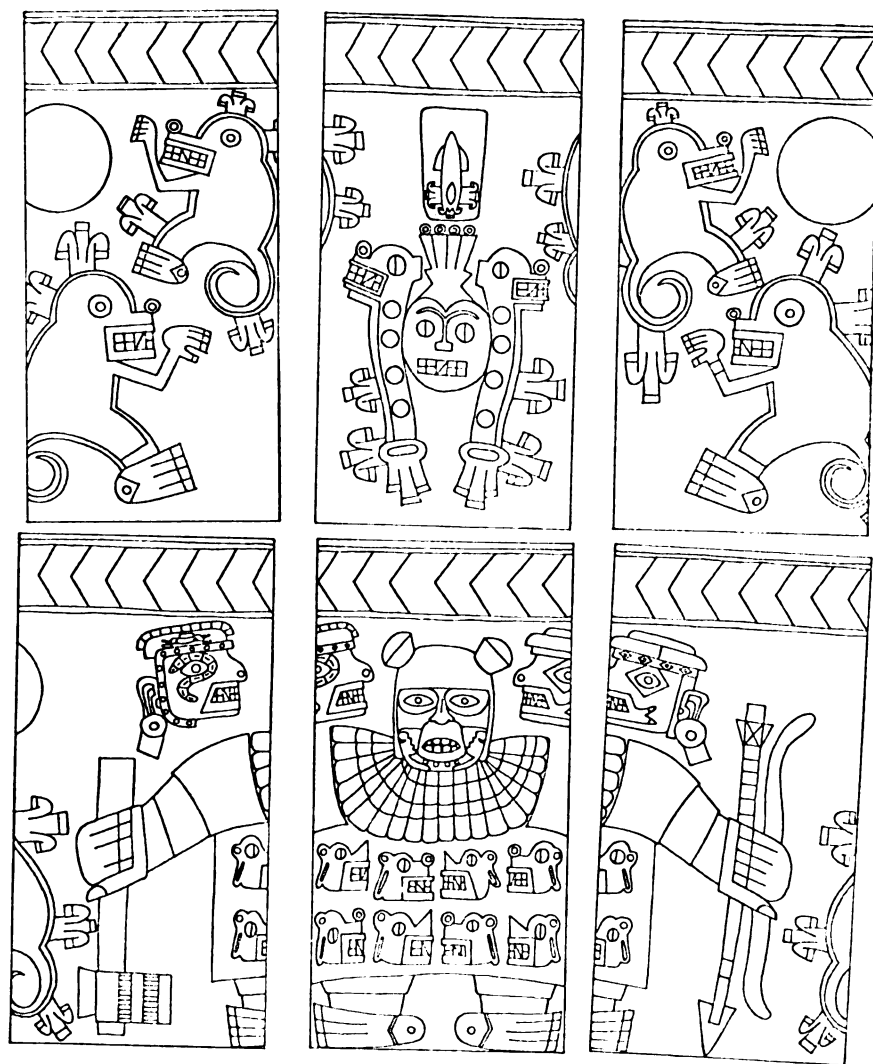

Fig. 3. Drawing of figure 2.

teeth that mark them off from the king and his sons who have human eyes. Here a comparison to other data indicates that the central face at the back represents the Underworld god. The tradition of round eyes goes back to Nazca, where the Underworld god and certain important animals like the killer whale, as God of the Ocean around and under the Earth, and the monkey, associated with fertility and the Underworld, also had round eyes. From Nazca we can trace this face back to the Oculate Being, first found on the pottery of Phase 8 in the Paracas sequence (Menzel, Rowe and Dawson).

Besides the triad of the chief and his two sons, we distinguished on the urn another triad of, first, the chief; second, the two sons and, third, the two times four profile faces. To these corresponded at the back, first, the Underworld god, second, the two serpents and, third, the four monkeys.⁵ The Incas used the hawk in Heaven as the symbol of royal power. We may assume that in Huari too the chief was opposed in this way to the Underworld god. The Huari urn is for us the key to those Nazca pots that give us a cosmological representation of royal power with a hawk-god or -chief as its central subject. Here too, the hawk-god with two other figures is opposed to a subterranean god and two serpents. On some other pots these will be the central subject.

IV

Our first example in the Nazca collection of the Gothenburg Ethnographic Museum belongs to a well known type of cups, with a complicated design of a Hawk-god laying or standing in a frontal position over its sides and bottom (figures 4, 5). The god holds in his right hand a small human figure who, in his turn, holds a second smaller one with a club in his hand. In the left hand of the god is a trophy head. We remember that in the Inca royal triad Pachacuti Inca together with Tupac Yupanqui represented the continuity of the royal dynasty, whereas Amaru Tupac represented the conquered and low class farmers. The genealogical principle is symbolized on the Nazca cup by the Hawk-god and the two men to his right, who all have the same kind of head ornament. The trophy head symbolizes the conquered people.

Out of the mouth of the god comes a serpent-like tongue ending in a face with big round eyes and a mouth with two other serpent-like bodies. These end in two birds: the one to the right in a frontal and the one to the left in a profile position. Furthermore, two small serpents are crowning the head of the hawk-god. If we may accept that the face with the round eyes

Fig. 4. Hawk God. GEM (= Göteborgs Etnografiska Museum) Coll. 35.32.13. H.12 cm.

represents the Underworld god, we observe first that the serpents above the Hawk-god and the two birds related to the Underworld god form an inversion of the principal opposition. Fourfold divisions of such oppositions together with their inversions were a rather common device in Andean culture of the 16th century and is expressed also in the color scheme of the eight profile faces on the shirt of the God or chief at the front of the Huari urn and of the four monkeys at the back. Recognizing the inversion on the Nazca cup, the two birds can explain to us more about the Hawk-god himself; in fact, we may see them as the inverted representations of his two aspects: one hawk in his frontal and the other in a profile position.

Our next problem is why the Underworld god hangs on the serpent-tongue of the Hawk-god and why the former has a double tongue. Let us return first to the symbol of the hawk in Nazca and approach this from the ethnohistorical data. Whereas these sources describe the condor as associated with carrion, the Underworld and the Ocean and the eagle as associated with war, the hawk was the jural symbol of political dominance as

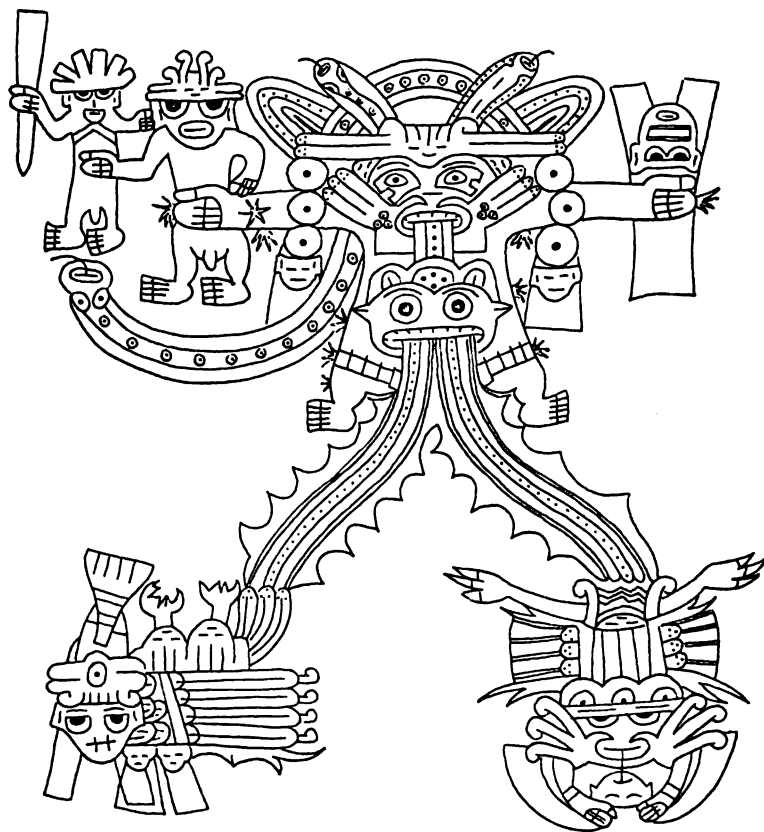

Fig. 5. Drawing of God in figure 4.

based on conquest. The conqueror-chief should have in his possession the slain body or mummy of the conquered chief in order to occupy the land; consequently, the latter then was claimed as his own ancestor and as first occupant of the land. (The triad of a chief with a primary and a secondary son could also be expressed by resp. a chief, his son and his father. Then the father as ancestor represented the conquered people). As Nazca art represents the condor and the eagle similarly as Inca culture does, we might also ascribe to the hawk a function as in Inca culture.

The most common naturalistic representation of the hawk in Nazca is with a trophy head hanging from his tongue and, when arms are added to the body, held by the hawk in both hands. This trophy may be replaced by a tassel, as is shown by one realistic model of the hawk (figure 6). In our

Fig. 6. Hawk, with tassel. GEM, Coll. 35.32.24. H. 18 cm.

Nazca cup the profile underworld bird on the left has a tassel in his beak and the frontal one on the right has a trophy in both hands.

These data allow us to distinguish two different references to the Underworld: one, the trophy head of a slain enemy and, the other, the head with the big round eyes of the Underworld god in his more fundamental aspect of terrible god of the Ocean and Earthquakes. The latter could, however, replace the trophy head at the end of the hawk's tongue. One example

(figure 7) shows a god with a trophy hanging from his tongue, but with two separate serpent bodies on both sides that now in their turn end in the faces with round eyes. In the case of the Hawk-god on the cup we can conclude this part of the argument stating that the trophy in his left hand is related to the head of the Underworld god with the round eyes and that their relationship is like an inversion of the one between the Hawk-god himself and the figure in his right hand.

If, finally, the head of the Underworld god or the trophy head in the hands of the Hawk-god may reflect the same position as in our ethnohistorical example the *marcayoc* — the mummy of the first occupant of a territory — in the hands of his conqueror, then we might suppose that the double serpent tongue of the god relates to the two sons of the first occupant and that the two serpents on the Huari urn had the same significance. Three other Nazca pots in the Museum collection allow us to specify in more detail Nazca thought about the Underworld.

V

The central figure on the next three pots seems to be a feline god of corn and agriculture. At least, the first, realistic example (figure 8) shows him with a cat-tail and with a maizecob in the place of the trophy on his chest. To the Incas, maize was not only a symbol of fertility and agriculture, but

Fig. 7. God, with trophy. Two separate serpents with round eyes are at the sides. GEM, Coll. 32.16.37. H. 26 cm.

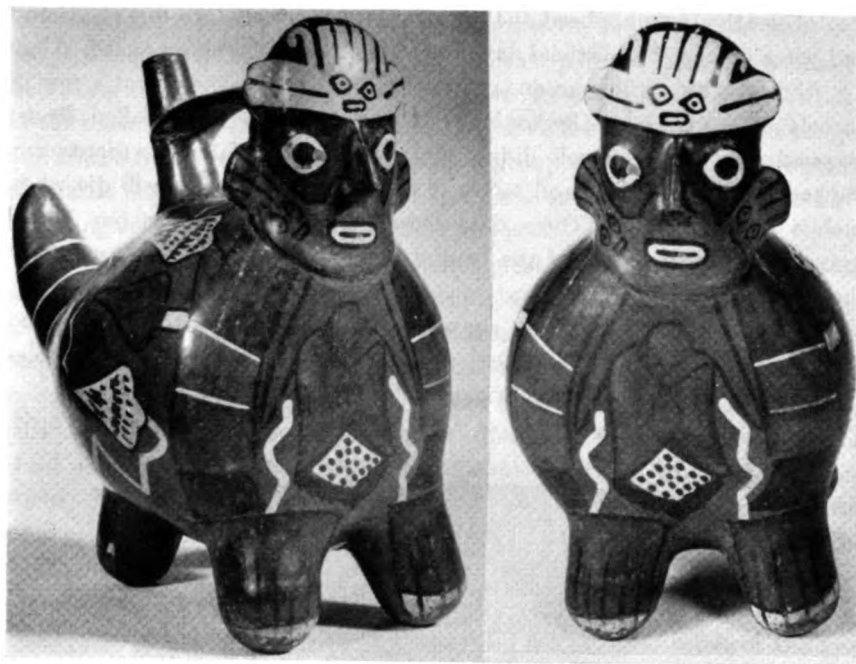

Fig. 8. Feline God of Maize. GEM, Coll. 32.16.24. H. 20 cm.

Fig. 9. Maize God. GEM, Coll. 35.32.3. H. 23 cm.

also of death. It symbolized the period when the seeds are in the ground and when during the solstitial days the year dies and is reborn again. When e.g., the Inca king killed an enemy, one of his brothers had to eat a row of kernels of a maizecob (Bertonio, p. 311; the brother was called *Sasiri ccapaca*). The king himself did so during the solstitial days (Santacruz Pachacuti pp. 228—229) and today it is said that a relative will die when such a row is missing. These data help us to understand in our Nazca example the replacement of the trophy by the maizecob in the context of the cat god.

The next example (figure 9) shows us the maize god with cobs around his eyes and a tongue that later splits into two. Other similar examples show a face at the place of bifurcation.

Fig. 10. Agricultural God.. GEM, Coll. 29.26.23. H. 10 cm.

The third example is most complex (figures 10, 11). Here the same god has two men in his hands, who, because of their pointed caps, can be identified as farmers. (Actually, the god in the second example has a stylized cap of the same kind). Out of his serpent-tongue comes another serpent tongue and to the first of these is added a similar group of two serpents. Probably, the artist had to solve a problem of space and it was his intention to have two tongues come out of the mouth of the god.

We are clearly dealing with a cosmological concept from the point-of-view of an agricultural god or—ancestor, that we could compare to that of the *marcayoc*, the founder or first occupant of a territory, in our ethno-historical data. What interests us in our last two Nazca examples, however, is what we see inside the tongues. In the second example, there are some curious men with beakers as if they are offering or libating a liquid. In the third example one tongue contains the same men, but now with digging sticks. Two of the other serpent-tongues hold swifts—like hummingbirds symbols of death, twilight and rain (see also Yacovleff 1931)—and the fourth has tadpoles. In all cases there are symbols of water, fertility and agriculture. Other examples show the serpent-tongues filled with water, fishes, crustaceans or killer whales. We might, therefore, think of the two tongues as two lakes or rivers. This idea is well supported by our ethno-historical sources who speak many times of lakes or rivers as serpents or of serpents living under rivers. The wife of Pachacamac, the Underworld god,

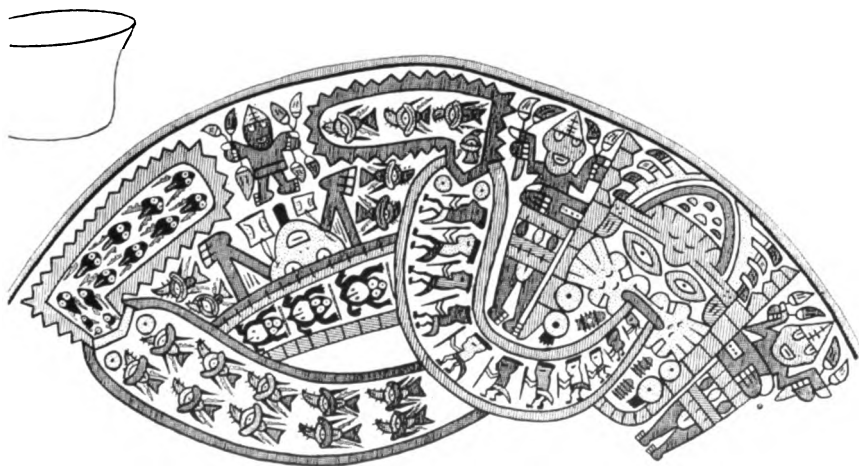

Fig. 11. Drawing of God in figure 10. After Seler, 1923, fig. 134 a, and Wassén, 1934, fig. 22 A.

lived in the Ocean, where from a small lake she filled the whole sea with fish and where her two daughters lived guarded and surrounded by a snake (Avila ch. 2). Lake Titicaca was thought to be surrounded or guarded by a big snake, too (Valcarcel, vol. II, p. 133). The Nazca representation of an Underworld god with a double serpent-tongue refers us back to our Incaic and modern data where two irrigation canals join in a place (resp. the temple of the Sun and *pichqapuquio*) dedicated to the cult of the ancestors.

We finish our argument on Nazca iconography where in fact it becomes most interesting to follow it up into other numerous examples of Nazca art that specify more in detail the different elements that we have observed so far in their cosmological context. Our intention was to establish a common base for a systematic comparison of Inca- Huari- and Nazca iconography. Using a fundamental distinction in the culture of all of Southern Peru—one that, moreover, seems to have deep roots⁶—we demonstrated that we can arrive at many relevant data for explaining diverse applications in Nazca art.

Notes

1. This research was made possible by an appointment as associate to the Center of Advanced Studies at the University of Illinois, Urbana, for the academic year 1970–71 and by grants of the Social Science Research Council, New York, and the National Endowment for the Humanities, Washington, D.C. I wish to thank Dr. S. Henry Wassén, director of the Göteborgs Etnografiska Museum (GEM), and the directors and curators of Museums and the owners of private collections in North- and South America and in Europe who allowed me to study and to photograph their Peruvian collections.
2. The name of the condor was *Condor Tocas*. As in Central Peru also an old Aymara dialect was spoken, the name could mean in that language “the hidden (i.e. underground) condor”. See Bertonio: *Manqhue, Kotayo, Toca* “cueva o profundidad para esconder”.
3. The modern fieldwork data were collected by me and students of the University of Ayacucho, Peru, in the villages of Chuschi, Choque Huarcaya and Sarhua, Rio Pampas area, during the years 1964–67.
4. Bertonio calls Viracocha here *Tunuupa*. Cieza de Leon mentions that “*Tuapaca*” was the local name around Titicaca for Viracocha.
5. For the description of a modern concept of this cosmic order, see Zuidema and Quispe.
6. In another study (Zuidema M.S. 1968) I traced the Inca motif of the God or chief with his two sons or staffs, over Tiahuanaco culture, into that of Chavin. Here I studied also his structural opposition and relationship to the Underworld God. Lathrap, in a recent study, identified in Chavin the Heaven god with the harpy eagle and the Underworld god with the black cayman (*Melanosuchus niger*), both animals of the Amazonian forest and flood plains. The Tello obelisk represents the cayman as the giver of foodplants. Lathrap was, moreover, able to show the icono-

graphic relationships between Chavin and Olmec art and to indicate the possible origin of this common tradition. Chavin culture influenced heavily Paracas culture and the latter Nazca culture. Whereas the harpy eagle was substituted by the hawk in Nazca, the functions of the cayman as "master of the fish" and as "giver of food plants" was taken over in Nazca by the killer-whale (see Yacovleff 1932a, 1932b).

Bibliography

- AVILA, FRANCISCO DE, "Dioses y Hombres de Huarochiri" (1958?), Lima, Peru, 1966.
Spanish translation by J.M. Arguedas.
- AVILA, FRANCISCO DE, Berlin, 1967. German translation by H. Trimborn.
- BERTONIO, LUDOVICO, *Vocabulario de la lengua Aymara* (1612). (facsimile edition: La Paz, Bolivia, 1956).
- GUAMAN POMA DE AYALA, Felipe, "El primer nueva coronica y buen gobierno". (written between 1584 and 1614), Paris, 1936.
- HERNANDEZ PRINCIPE, RODRIGO, "Mitologia Andina" in: *Inca*, vol I p. 25-78, Lima, 1923.
- HUERTAS VALLEJOS, LORENZO, "Religion indigena colonial en Canta, Chancay y Cajatambo; siglo XVII". Thesis, University of San Marcos, Lima, Peru, 1970.
- KELEMEN, PÁL, "Medieval American Arts". 3rd edition. New York, 1969.
- LATHRAP, DONALD W. "Complex Iconographic features shared by Olmec and Chavin and some speculations on their possible significance". Paper read July 31, 1971, at Primer Simposio de Correlaciones Antropológicas Andino-Mesoamericano. Salinas, Ecuador n.d. (to be published in the proceedings of the symposium).
- MENZEL, DOROTHY, "Style and time in the Middle Horizon". *Nawpa Pacha*, vol. 2, Berkeley, 1964.
- MENZEL, DOROTHY, "New data on the Huari empire in Middle Horizon Epoch 2A". *Nawpa Pacha*, vol. 6, Berkeley, 1968.
- MENZEL, D, ROWE J. H., and DAWSON L. E. "The Paracas pottery of Ica: a study in style and time". *U. C. P. A. A. E.*, vol. 50, Berkeley, 1964.
- NOBOA, BERNARDO DE, "Al Rey, 24-11-1664". *Archivo de Indias*, Audiencia de Lima. Legajo 333. Sevilla.
- ROARK, R. P. "From Monumental to Proliferous in Nazca pottery". *Nawpa Pacha*, vol. 3, Berkeley, 1965.
- PROULX, D. A. "Local differences and time differences in Nazca pottery" *U.C.P.A.* vol. 6, Berkeley and Los Angeles, 1968.
- SANTACRUZ PACHACUTI YAMQUI SALCAMAYGUA, JOAN DE, "Relacion de Antigüedades deste reyno del Pirù" ($\pm$ 1613). Asuncion del Paraguay, 1950.
- SELER, E. "Die buntbemalten Gefässe von Nazca. . ." in: *Gesammelte Abhandlungen* vol. 4: 169-338, 1923.
- TELLO, JULIO C. "Paracas, Primera parte". Lima, 1959.
- VALCARCEL, LUIS E. "Historia del Perú Antiguo", 3 vols. Lima, 1964.
- WASSÉN, HENRY, "The Frog-Motive among the South American Indians. *Anthropos*, vol. 29:319-370. St. Gabriel-Mödling at Vienna, 1934.
- YACOVLEFF, E. "El vencejo (Cypselus) en el arte decorativo de Nazca" in: *Wira Kocho*, no. 1, Lima, 1931.

- YACOVLEFF, E., "Las falcónidas en el arte y las creencias de los antiguos Peruanos".
Revista del Museo Nacional, vol. 1, no. 1, pp. 35-111, Lima, 1932.
- YACOVLEFF, E., "La deidad primitiva de los Nazca". Revista del Museo Nacional,
vol. 1, no. 2, pp. 103-160, Lima, 1932.
- ZUIDEMA, R. T. and QUISPE, G., "A visit to God. A religious experience in the Peruvian
community of Choque-Huacaya". Bijdragen, vol. 124, no. 1, The Hague, 1968.
- ZUIDEMA, R. T., "An Andean model for the study of Chavin iconography". Paper
read at the Dumbarton Oaks conference on Chavin, Washington D. C., 1968.

Acknowledgement

On behalf of the Gothenburg Ethnographic Museum, I wish publicly to extend our respectful thanks to the Board of Directors of the *Wilhelm and Martina Lundgren's Scientific Foundation*, Göteborg, who granted an economic support for the printing of Dr. R. T. Zuidema's paper "Meaning in Nazca Art" in the Museum's *Årstryck 1971*. The author's study is partly based on material found in the Gothenburg Ethnographic Museum.

S. Henry Wassén
Director

**Address: Göteborgs Etnografiska Museum,
N. Hamngatan 12,
S-411 14 Göteborg (Sweden)**

Pris Kr. 10:—

**GÖTEBORG 1972
ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG**